

Yeşil Yeni Düzen: Sermayenin Yeniden Üretimi

İrfan Mukul*

Geliş Tarihi / Received: 24 Ekim 2025

Kabul Tarihi / Accepted: 24 Mart 2026

Mukul, İ. (2026). Yeşil yeni düzen: Sermayenin yeniden üretimi. *Eğitim Bilim Toplum*, 24(1), 59-92

59

Öz

Yeşil yeni düzen, mevcut kapitalist üretim tarzıyla ekolojik krizin aşılabilirliğinin propagandasıdır. Bu propagandaya karşı çıkışlar ya da ekolojik mücadeleler, kapitalist ekonomi ve piyasanın kanunlarına riayet edilerek yapılır. Başka bir ifadeyle “yeşil”e boyanmış ve sınıf perspektifi içeren ekolojik yaklaşımlardan mümkün olduğu kadar uzak mücadele biçimleri tercih edilir ve sermaye tarafından desteklenir. Bunun için alternatif ekoloji hareketleri mücadelelerinin bu tuzağa düşmemesi ve sermayenin perspektifine karşı işçi sınıfı örgütlerini de kapsayacak şekilde bütünleşmeye ihtiyacı vardır. Ayrıca bu bütünleşmenin sermaye için işleyen bir mekanizması olan meta üretimi, doğanın üretimi ve nüfusun yeniden üretimi süreçlerini dikkate alan bir yapıda ilerlemesi gerekmektedir. Bunun yapılmadığı ya da yapılamadığı durumlarda başta ekolojik sorunlar olmak üzere toplumsal sorunların çözülemeyeceği, aksine katılımcı gözlemci olarak içinde yer aldığımız ve Türkiye’deki ekoloji hareketlerinin bir bileşeni olan Sinop Nükleer Karşıtı Platform örneğinde gözlemlediğimiz üzere derinleşeceği söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Marks ve ekoloji, gezegenin sınırları, eşitsiz coğrafi gelişim, yeşil yeni düzen, ekoloji hareketleri.

* Dr. Öğr. Üyesi. Sinop Üniversitesi. E-posta: imukul@sinop.edu.tr Orcid Numarası: 0000-0003-2755-3468

Assist. Prof. Sinop University. Email: imukul@sinop.edu.tr Orcid Number: 0000-0003-2755-3468

Green New Deal: The Reproduction of Capital

Abstract

The Green New Deal is propaganda claiming that the ecological crisis can be overcome within the existing capitalist mode of production. Any opposition to this propaganda or ecological struggles are carried out in compliance with the laws of the capitalist economy and market. In other words, forms of struggle that are as far removed as possible from ecological approaches that are “greenwashed” and include a class perspective are preferred and supported by capital. For this reason, alternative ecological movements need to avoid falling into this trap and integrate in a way that includes working-class organizations against the perspective of capital. Furthermore, this integration must progress within a structure that takes into account the processes of commodity production, nature’s production, and the reproduction of the population, which are mechanisms that work for capital. If this is not done or cannot be done, it can be said that social problems, especially ecological problems, will not be solved but will instead deepen, as we have observed in the example of the Sinop Anti-Nuclear Platform, of which I am a participating observer and which is a component of the ecology movements in Turkey

Key Words: Marx and ecology, planetary boundaries, unequal geographical development, green new deal, ecological movements

Giriş

Yeşil Yeni Düzen (YYD) ya da “yeşil dönüşüm” fosil enerjiden yenilenebilir enerjiye geçişi, enerji verimliliği uygulamalarını, “yeşil” iş olanakları yaratılarak emekçi sınıflar için adil geçiş vaat eden bir politikayı ifade ediyor. Aynı zamanda YYD, Avrupa Yeşil Mutabakatı¹ adı altında ayrıntılandırılan ve çeşitli sol partilerin, emek örgütlerinin ve ekoloji hareketlerinin olumlu yaklaştığı sol eğilimli bir iklim ve iktisat politikasını vaaz ediyor. Bu politik yapı, sınıf sorununu çözmeyi hedefleyerek eski reformist yapıların başarısızlıklarından sonra bugünün yeni bir reformist hattını temsil etmeyi hedefliyor. İşin ilginç yanı, sermayenin çeşitli kesimleri sol yönelimli bir politika olarak algılanan bu sürece dahil olmak için oldukça iştahlı görünüyor.

Sermaye odaklı bu tür projeler sosyoekonomik projelerdir ve kar maksimizasyonu ile çevreyi karşı karşıya getirirler. Öte yandan sermayenin ve çevrenin uyum içinde olabileceği nadir durumlar istisnaidir ve geçicidir. Hal böyleyse burada sorulması gereken soru, ekolojik projelerin neyi amaçladıklarıdır. Ekoloji projeleri insanların refahını mı, yoksa kar oranlarını mı hedefliyor? Bununla birlikte büyük bir işkolu haline gelen ekolojik yatırımlara verilen kamuoyu desteği sonuç olarak hem sermaye politikalarının hem de çevre politikalarının gelişmesine yol açtı. Ne yazık ki bu politikaların büyük bir bölümü öze ilişkin değil sermaye odaklıdır ve bu olguya “yeşil aklama” denir. Bu projeler, kar saikli bir proje olmalarına rağmen, çevreye

uyumlu ve insan refahını artırmayı amaçlayan bir proje olarak görülmeyi hedeflemektedir. Buradaki fikir, büyümenin sonsuza kadar devam edebileceğini ve aynı zamanda çevre için zararsız olabileceğini vaaz eder.

YYD, fosil enerjiden yenilenebilir enerjiye geçişi sağlayacağını, bu yolla enerji verimliliğini artıracığı ve yaratacağı yeni iş imkanları vesilesiyle oluşacak “Yeşil Düzen”in emekçi sınıflar için umut içeren bir politika olacağını varsaymasının yanında ekonomik büyümenin tahribat yaratmadan sürdürülebileceği anlamına gelen bir tür ayrıştırma tezidir ve çevresel yükü arttırmadan iktisadi büyümenin olanaklı olduğunu var sayar. Oysaki bu tez, sermaye için bir kaldıraç işlevi görmektedir ve kaldıraçtan destek alarak iktisadi, siyasi ve kurumsal taleplerin yaşama geçirilmesini sağlar.

Bir birikim stratejisine dönüşen ve sermayenin çevresel sorunlar üzerinden bir iş kolu haline dönüştürdüğü çevre teknolojileri -bunu YYD olarak tanımlamak gerekir- doğa ile metabolik ilişkide yeni biçimler yaratarak mevcut insan ihtiyaçlarından bağımsız bir etkinliğe dönüşmüş durumdadır. Örneğin YYD’nin uygulamalarından biri olan rüzgâr enerji santrallerinin yapımında kullanılan metaller, kömür tüketerek ve tabii ki karbon emisyonu yaratarak elde edilir. Yeni çevre teknolojileri başka teknolojileri gerekli kılan yeni çevre sorunları üretmektedirler. Rüzgâr enerji santrallerinin alternatif yenilenebilir bir enerji kaynağı olarak devreye sokulması sermaye dolaşımının yeni bir aşamaya geçişini ifade etmektedir.

Bütüncü dünyada sermayenin teknolojik değişimlere yönelmesinin zorunluluğunu ve tarihsel koşulların ana hatlarını belirleyen ekonomik süreç, 1970’lerin ortasında belirlemeye başlamıştır. Aynı zamanda dünya ekonomik sisteminin krizini işaret eden bu sürece çözüm olarak sunulan -başka bir çıkış yolu yok diyerek dayatılan, hatta “tarihin sonu”na gelindiğine işaret edilen- neoliberal politikalar emekçi sınıflara dayatılmıştır. Gelgelelim neoliberal politikalar, günümüz kapitalizm koşulları altında gezegenimize büyük hasarlar vermiştir. Foster, Marks’ın *Kapital* adlı eserinde kapitalizmin bu yıkıcı yönü üzerinde çözümlenmelerine şöyle değinir:

Bu çözümlenmelerde Marks çok önemli birçok noktaya parmak basar: (1) Kapitalizm, insanlar ile yeryüzü, yani üretimin doğa tarafından dayatılan değişmez koşulları arasındaki “metabolik etkileşim” de “onarılmaz bir çatlak” yaratmıştı; (2) Bu koşullar, söz konusu zorunlu metabolik ilişkinin “düzenli olarak yeniden kurulmasını”nın “toplumsal üretimi düzenleyici bir yasa” olmasını gerektirir; (3) Ne var ki, kapitalizmde büyük ölçekli tarımın büyümesi ve uzun mesafeli ticaret,

metabolik çatlağı ancak şiddetlendirir ve genişletir; (4) Topraktaki besin öğelerinin çarçur edilmesi, kentlerde kirlilik ve atık olarak yansımaları bulur. (2019, s. 573)

Kapitalist toplumun kendi yarattığı ve sürekli derinleşen sorunları çözebilmesi ya da bu sorunlarla başa çıkabilmesi mümkün gözükmemektedir. Söz gelimi çevre bilimcilerin ifade ettiğine göre, dünya ortalama sıcaklıkları şu anda 1850-1900'lerden 1.2 derece daha yüksektir ve 2020 ile 2024 arasında tek bir ayda 1.5 derece ısınmanın aşılma olasılığı %70'tir. Bütün bu sürecin olumsuz etkilerinin en büyük yansıması, yağış azlığının yarattığı kuraklık ve buna bağlı olarak tüm dünyada 3 milyara yakın insanın açlık tehlikesiyle karşı karşıya olmasıdır. Ücretlerdeki durgunluk, sanayisizleşme ve emek karşıtı politikalar dahil olmak üzere bütün bu süreç, görünür hale gelmiştir.

Bu görünür halin, toplumun geniş kesimleri tarafından sorun teşkil etmeyecek şekilde kabul edilmesi için toplumsal muhalefetin “rıza” ya da “zor” yöntemleriyle susturulması gerekir. Toplumsal muhalefet susturulduğunda ise kabaca doğanın sermayeleşmesi gerçekleşmiş, toplumsal yaşam daha kabul edilir biçimlerde sürdürülebilir ve yönetilebilir bir hale dönüşmüş olur. Çoban (2022, s. 223), bu dönüşümü şöyle açıklar:

Rıza üretim merkezi işlevini üstlenen egemen yeşil dönüşüm uzlaşısı; yenilenebilir enerji, elektrikli otomobil, yeşil madencilik büyümesine kapılan ekoloji muhalefetinin bir bölümünü, bir kara delik gibi yutup sömürür. Uzlaşmanın dışında kalanlar için de zor unsur devreye sokulur. Devletin baskı aygıtları, şirketlerin paramiliter güçleriyle el ele, yeşil dönüşüm projelerine karşı çıkan ekoloji muhalefetini cop, gözaltı, hapis cezası, saldırı, yıldırma, cinayete teşebbüs, suikast gibi zora dayalı araçlarla bastırır. Zor ya da rıza yöntemleriyle, büyük uzlaşmanın muhalefeti etkisizleştirildiğinde, karlı yatırımlar için bekleyen sermaye, yeşil dönüşümün güvenli limanına demirler.

Sermaye birikimi ve sermayenin dolaşım hızının artışı için, küçülme programlarının veya yeşil kapitalist programların hiçbiri önemli değildir. Sermayenin doğal dünyayı düzeltmek gibi bir derdi de yoktur. Sermaye, sadece kükreyen içten yanmalı motorların, lityum pillerle kömürlü enerji santrallerin, rüzgâr santralleriyle basit bir takasını hayal etmez. Sermaye için oluşturulan gündemler, kimin neyi ne kadar alacağına, kimin almayacağına veya ne kadar az alacağına karar vermek ve bunu yönetmek için oluşturulmuş gündemlerdir. Eğer böyle ise YYD'nin, dünyanın her yanındaki ezilen ulusları ve sınıfları yönetmek için oluşturulmuş bir ajanda olduğu pekâlâ söylenebilir (Ajl, 2022, s. 12).

YDD karşıtı mücadelelerin sınıfsal bir karaktere bürünmesinin yanı sıra stratejik olarak sermayenin iktidarına yönelik bir perspektifle donatılması ve işçi sınıfının örgütlerini de kapsayacak şekilde bir bütünleşmeye işaret etmesi gerekir. Kapitalizmin işçilerden artı değer çıkarma ve el koyma yeteneği kurumsallaşmış bir süreçtir ve kapitalizm tarihsel olarak belirlenmiş iki alan olan ücretli emek alanı ve ücretsiz yeniden üretim alanının yanına sermayenin kendini yeniden üretmek için dayatmak zorunda olduğu doğanın üretimini de koymak zorundadır. Doğanın üretimi alanı tıpkı ücretli emek alanı ve ücretsiz yeniden üretim alanı gibi sermayeyle köklü uzlaşmazlık içindedir. Bu alanın çelişkilerinin ortaya çıkartılması ve diğer üretim alanlarına eklenmesi gerekir. Başka bir ifadeyle, ekolojik hareketlerin diğerleriyle ittifak yaparak sermayenin yeniden üretimi için ciddi tehditler oluşturması gerekmektedir. Gelgelelim günümüzde üretim biçimi olan kapitalizme yönelik mücadeleler çoğunlukla emek alanı üzerinden yapıldığı için bu mücadele biçimlerinin sorun çözümede yer yer yetersiz kaldığı görülmektedir. Bunun nedenlerinin biri de bu mücadele biçiminin toplumsal bütünlüğü sağlayamaması ve toplumsal yaşamı dar bir alandan, sadece üretim alanından görmesidir. Başka bir ifadeyle, bu mücadele biçiminin, ücretsiz yeniden üretim alanı ve doğanın yeniden üretimi alanını göz ardı etmesi söz konusudur.

Bu çalışmanın amacı kapitalist çevrelerin sermayenin yeniden üretimi için oluşturdukları YYD'ye karşı yürütülecek ekolojik mücadelelerin biçimlerinin üç eksenli ve bütüncül bir karaktere sahip olması gerektiğini ortaya koyarak -burada kast edilen üç eksen; doğanın üretimi, metanın üretimi ve nüfusun yeniden üretimidir- ekoloji örgütlenme biçimlerine gerek literatürdeki çalışmalara bakılarak gerekse Türkiye'deki ekoloji örgütlerinin çalışmalarına bakarak önerilerde bulunmaktır. Öte yandan sermayenin perspektifi olan YYD'ye karşı işçi sınıfı örgütlerini de kapsayacak bir ekolojik örgütlenmeye ihtiyaç duyulduğu anlayışıyla ileri sürdüğümüz önerilerimiz katılımcı gözlemci olarak içinde yer aldığımız Türkiye'deki ekoloji hareketlerinin bir bileşeni olan Sinop Nükleer Karşıtı Platformdaki gözlemlerimize dayanmaktadır.

Gezegeenin Sınırları

Kapitalist üretim; sınırsız büyüme, yayılma, genişleme sayesinde var olan bir sistemdir. Bu yönüyle sorunlar yarattığı en azından ekologlar tarafından genel kabul görmektedir. Sınırsız üretim, büyüme, yayılma ve genişlemeye dayanan bu sistemin yarattığı sorunlar doğa-toplum ilişkisini zora sokar. Başka bir ifadeyle, bu ilişki biçimi “kapitalizmin kendini yenileme ritmiyle, doğanın kendini yenileme ritmi arasında bir uyumsuzluk ortaya çıkartır” (Başkaya, 2024). Son dönemde “dünya limit aşımı” diye ölçü oluşturulması tam da bu durumdan kaynaklanır. Doğanın bir yılda yarattığı yeni kaynağı

insanların ne kadar zamanda tükettiğini ifade eden bu kavram, gezegenimizin sınırlılığını ortaya koyduğu için önemli bir kavramdır. Kapitalist üretim tarzı sermayeye dayanır ve bu üretim şeklinin ön koşulu, sürekli genişleyen bir dolaşım alanının üretilmesine duyulan ihtiyaçtır. Dolayısıyla sermayenin, artık emek yaratma eğilimine sahip olması onun daha fazla alan yaratmasına, yeni coğrafyalara ihtiyaç duymasına yol açar, yeni alanların yaratılması ise bizi sınırlı bir dünyanın varlığına kadar getirir.

Sermayenin yeni coğrafyalara ihtiyaç duyması, meta üretimi ve meta üretiminin artırılması zorunluluğundan kaynaklanır. Hal böyle olduğu için meta üretimi için doğal unsurların da metalaştırılması bir başka zorunluluk olarak karşımıza çıkar. Bu sebeple meta üretimi ile doğanın üretimi ve yeniden üretimi iç içe geçmiştir. Bütün bunların yaşanması sermayenin artı-değer üretimi için gereklidir. Sermaye bununla da kalmaz yeni tüketimin üretimini ister. Bunu daha önceki üretim çemberi içine yeni coğrafyaları katarak gerçekleştirir. Böylece dolaşım çemberi içine tüketimi de dahil etmiş olur. Bu durumda var olan tüketimin genel genişlemesiyle var olan gereksinimler daha geniş çerçeveye yayılır ve yeni gereksinimler yaratılmış olur. Son olarak da yeni gereksinimlerin üretilmesiyle sonuçlanır. Böylece, meta üretimi bir sürü yeni ihtiyaçların üretimini gerekli kıldığı için, doğanın üretimi yoluyla sermaye hacmini sürekli genişletmiş olur.

Üretim ve dolaşım yoluyla sermaye birikimini kolaylaştırmak için coğrafi alanların yaratılması mecburiyeti, gezegenin sınırlarına ulaşılmasının sonucuyla karşılaşılmasına yol açar. Ekoloğların “doğanın sınırlılığı ilkesi” dediği şey budur. Dolayısıyla, sürekli büyüme gerektiren bir ekonominin fiziksel bir sınıra ulaşması gerektiği sonucu kaçınılmazdır, böyle bir sınıra ulaşmak ise küresel ekolojik çöküşten başka bir şey değildir. Oysa, bir ağaç bile yalnızca dallarının en ucundaki yapraklara besin gönderebildiği noktaya kadar büyümesini sürdürür. Ağaçtaki büyüme, ağacı besleyen kaynakları dağıtmak ve dolaştırmak gibi büyük bir hedefe yürümektedir (Raword, 2024).

Öte yandan zamana ve mekâna bağlı olarak dünyanın tüm sakinlerini tehdit eden bu yıkımın uzun bir tarihi vardır. Bu yıkımın sorumlusu sermayeye dayalı kapitalist üretim modelidir. İnsanların ortaya çıkmadan önce var olmuş olan “ilk doğa” dan bugün pek az bir şey kalması, insan eylemiyle yeniden şekillenmiş olan “ikinci doğa”dan kaynaklıdır. İkinci doğanın coğrafyasının üretilmesinde, kapitalizmin damgasını vurduğu son üç yüzyıl boyunca doğadaki yaratıcı yıkımın hızı ve yaygınlığı muazzam bir biçimde artmıştır. İkinci doğanın coğrafyasının üretilmesinde ve yeniden üretilmesinde birçok özne rol oynamakla birlikte ana sistemik özne, sermayedir.

Sermaye birikiminin coğrafi ortamı, büyük ölçüde genişletilmiş bir birikimin spekülâtif ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Spekülâtif ihtiyaçlar, sermayenin itışıyle sürekli olarak evrim geçirmektedir. Çevremizde arı anlamda doğal olan hiçbir şey bırakmayan ve coğrafyanın sürekli değiştiği bir dünya ile karşı karşıyayız. Mesele, kendi sürekli olarak evrilmekte olan doğa ile toplumsal ilişkinin diyalektiğinin nasıl anlaşılacağıdır. İkinci doğa içinde, insan etkileşimleri için hep yeni mekanların yaratılması ve yeniden yaratılması, kapitalizmin dikkat çekici başarılarından biridir (Harvey, 2010, s. 196). Bu durum aynı zamanda çok sert yaratıcı yıkımlara yol açar. Bu yıkımlarla birlikte kapitalizmin dur durak bilmeksizin çabalamasına imkân yoktur. Çünkü faaliyet gösterdiği alan ya da coğrafya sınırlıdır ve yaşamın devam edebilmesi için gezegenin aşılması gereken eşikleri aşılmıştır. Angus (2021, s. 89), gezegenin sınırları için bir değerlendirmede bulunur:

21. yüzyılın ilk altı yılında dünya sistem bilimi, iki önemli yeni kavram ortaya çıkardı: Antraposen ve Büyük Hızlanma. 2007’de “bizim bildiğimiz şekliyle gezegenin dengesini sürdürebilmemiz için dünyanın hangi süreçlerinin en önemlileri olduğunu tanımlamak ve şu an Antraposen’de benzer değişimin küresel bir gücü haline gelmişken dünyada Holesen benzeri koşulları sürdürebilmek için neler yapılması gerektiğini bilmek amacı” ile başka bir araştırma başladı. Bu proje, üçüncü bir kilit kavramın ortaya çıkmasına yol açtı: Gezegenin sınırları.

Gezegenin sınırları kavramının ortaya çıkmasına yol açan ekonomik süreçlerin ya da dünya ölçeğinde ortaya çıkan tarihsel birikim süreçlerinin, uzamda ve uluslarda yarattığı eşitsizlikler, zenginliğin birkaç kişi arasında, yoksulluğun ise çoğunluk arasında toplanmasına yol açmıştır. Bu durum kapitalizm için bir kusur değil, onun temel bir özelliğidir. Kapitalizmin bu özelliği, karbon salınımı konusunda sınırlandırıcı tedbirlerin getirdiği ek maliyetler yüzünden, en duyarlı görünen hükümetlerin bile sorumluluklarını yerine getirmemelerine yol açmıştır. Bu yüzden de bu ülkelerin iklim değişikliğini önlemek için küresel termostatı tam zamanında kapatabilmeleri mümkün gözükmemektedir. Bu durum, yeni ve farklı bir dünya sisteminin ortaya çıkma eğiliminin düşünülmesine yol açmıştır.

Ekoloji biliminin temel öğretilerinden biri “doğanın sınırlılığı ilkesi”dir. Bu ilke, ekolojinin bilim olarak ortaya çıktığı zamanlarda, dünyanın aşırı nüfus artışı sorunları ve insan nüfusunu taşıma kapasitesiyle ilgiliyen, günümüzde iklim krizinin belirginleşmesi ve çeşitli çevre sorunlarının hızlanmasıyla beraber kapsamı genişlemiştir. Bu genişlemede, canlıların birbirleriyle ve

çevreleriyle ilişkilerinin dinamik bir sistem oluşturduğu (ekosistem) fikrinin yaygınlaşması da etkili olmuştur. Bugün artık ekosistem kavramıyla birlikte canlı ve cansız unsurları içerecek şekilde doğanın tek bir bütün olduğu farkındalığının oluşmasının yanında dünyanın tek bir sistem olduğu ve sınırlarının olduğu kabul edilir bir durum olmuştur. Bu bakış açısının ortaya çıkmasındaki en kritik nokta, gezegenin doğasıyla ilgili iki esas durumun farkındalığının oluşmasıdır. Bunlardan ilki, dünyanın kendisi tek bir sistemdir. İkincisi, insan eylemlerinin dünya sistemini değiştirme kapasitesine sahip olmasıdır.

İnsan eyleminin son 800 bin yılının hiçbir aşamasında atmosferdeki karbondioksit yoğunlaşma düzeyi bugünkü düzeylere ulaşmamıştır (Milyonda 300 partikülün (ppm) üzerine çıkmamıştır). Bu sayı zamanla 150 ppm ile 300 ppm arasında değişmiştir. Bu zaman aralığında ulaşabildiği en yüksek nokta ise 300 ppm olmuş ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında, özellikle de son yıllarda, 300 ppm'den 400 ppm düzeyine ulaşmış durumdadır (Yeşil Gazete, 2017). Bu korkunç ve hayli hızlı artışın sonuçlarını biliyorsak -ki biliyoruz- nedenlerini de biliyoruz demektir. Her ne kadar iklim krizini yaratanların çözüm oluşturmadıkları bilinse de çözüm, hala sorunu yaratanlar tarafından dayatılmaktadır. İnsanlığın önüne çözüm olarak; YYD ve nüfus artış oranlarının kaçınılmaz olarak kıtlık, yoksulluk, şiddet ve savaşa dönüşeceğini savunan Malthusçu gelenek sunulmaktadır.

Sermaye, daima büyümeyi amaçlar ve zorunlu olarak katlanarak büyür. Sermayenin yeniden üretiminin bu özelliğinin sadece insan için değil, tüm canlılar için büyük tehlikeler içerdiği ortadadır. Başka bir ifadeyle, büyüme olmaksızın sermaye oluşmaz. Yani sıfır büyümeli kapitalist ekonomi, mantığa aykırıdır. Sıfır büyümenin sermaye için kriz oluşturması bundan kaynaklanır. 1929 ve 2008 yıllarında dünyanın büyük bir kesiminde görülen ekonomik krizlerdeki sıfır büyüme oranları, dönemine göre daha da uzun sürseydi, kapitalizm için ölüm çanları çalardı. Kapitalizm asla kendiliğinden göçmeyecektir. İtilmesi gerekiyor. Sermaye birikimi asla durmayacaktır. Durdurulması gerekiyor. Kapitalist sınıf iktidarını asla gönüllü biçimde teslim etmeyecektir. Mülksüzleştirilmesi gerekiyor (Harvey, 2010, s. 267).

Kendi kendine durdurulması asla mümkün olmayan sermayenin yerküre üzerindeki tahribatı insan da dahil olmak üzere tüm canlı türleri için tehlike sınırını çoktan aşmış durumdadır. Sermaye kaynaklı iklim değişikliği, farklı bölgeleri ve toplumsal sınıfları çarpıcı şekilde eşitsiz olarak etkileyerek kaynakları en az olan yoksul ülkelere en büyük zararı vermektedir. BM

Kalkınma Programı'nın vurguladığı gibi, küresel ısınma en başta yoksullara ve doğmamışlara, yani siyasal söz hakkı pek az olan ya da hiç olmayan iki kitleye yönelik bir tehdittir (UNDP, 2007, s. 6).

Yoksul ülkelerin, sanayi devriminin nimetlerinden en az yararlanan ülkeler oldukları da bilinmektedir. Bunun yanında bu ülkelerin Antroposen devrine uyumda en büyük külfeti çektikleri de bilinmektedir. “En yoksul 3 milyar insan...aslında hiçbir şey yaymıyor...Umutsuzluk içindeki yoksul olanların gelişiminin desteklenmesi, çok zenginlerin neden olduğu iklim sorununu çözmekle çatışmıyor” (Angus, 2021,264). Gelişmiş ülkelerin halkları sosyal yardım, koruyucu önlemler ve daha iyi yaşam koşulları beklerken umudunu “büyümeye” bağlamış hükümetlerin böyle bir kaynağı yaratmaya ve dağıtmaya niyeti olmadığı ve genel olarak da insanları küresel değişimin sorumlusu olarak suçladıkları görülmektedir.

Öte yandan Andus (2021, s. 81) dünya sisteminde taşıma noktaları istisna değil kuraldır diyerek şunları söylemektedir:

Niceliğin niteliğe dönüşümü, iki yüz yıldır diyalektik düşüncenin temellerinden biridir. Hegel, bunu düşüncenin kanunu olarak ifade etti ve açıkladı; Marx ve Engels ise bunu maddesel dünyaya uyguladı. Küçük değişimler birikir, gittikçe karmaşıklaşır; ta ki nesne, varlık ya da sistem aniden bir durumdan tamamen farklı bir duruma geçene kadar. Buna genellikle faz değişimi denir. Su, sıcaklığı 100 dereceye ulaşmış gaz haline gelene kadar sıvıdır. Aşırı avlanma, av miktarını çok yüksek düzeyde arttırır; ta ki balık popülasyonu aniden azalana kadar. Sosyal ve ekonomik baskılar yavaş yavaş birikir; ta ki devrimci bir patlama niteliksel olarak eski toplumdaki farklı, yeni bir sosyal düzen getirene kadar.

Gelgelelim bütün bu olanlar; artık gezegenimizin sınırlarına ulaşıldığına ve hatta bu sınırların aşıldığına işaret etmekle kalmıyor, örneğin, atmosferdeki karbondioksit şu an milyonda 400 birim -Pleistosen'in en vahşi iklim dönüşleri süresince bu, en çok 280'e çıkmıştı (Andus, 2012, s. 96)- olması gibi bazı gerçekleri görmezlikten gelemeyeceğimizi de gösteriyor.

Sermayenin Sınırları

Kapitalizm doğası gereği dünyanın bütün coğrafyalarına ulaşma eğilimindedir, ulaştığı yerlerde telafisi imkânsız bir şekilde çeşitli tahribatlar yarattığı da ortadadır. Bunu, Marksist terminolojiye göre “birleşik ve eşitsiz coğrafi gelişme yasası” yoluyla yapar. Bu yasayla şekillenen süreç, sınırsız ve sonsuz

büyüme eğilimiyle yürür ve dünyadaki çoğu insanın gündelik yaşamını olumsuz etkilemekle kalmaz bütün canlı yaşamını tehdit eder. Sermaye belli bir miktar artı-değer üretir, çünkü sonsuz sayıda artı-değerin hepsini tek bir seferde ve tek bir coğrafyada gerçekleştiremez, bunun için zamana ve mekâna ihtiyacı vardır. Ama bu, hep daha fazla artı-değer yaratmaya dönük sürekli bir harekettir. Ve bu yolla, artı-değer yaratımının önündeki engelleri aşma ve ötesine geçme eğilimindedir. Çünkü “sermaye biriktirme güdüsü” hiçbir fiziksel sınır tanımaz. Yurdanur (2023, s. 346), sermayenin bu özelliğini şöyle açıklar:

Kapitalizm sınırsız ve sonsuz büyüme eğiliminde. Bu bir çelişkidir. Çünkü sınırsız ve sonsuz farklı şeylerdir. Sınırı, var olan sınırları yıkan ve her seferinde yeni bir sınırla karşılaşandır. Bu anlamı ile sınırsız olan sınırlıdır ve nihayetinde sonludur. Sonsuz olan ise, sonu hiç gelmeyecek, bitmeyecek, ölçülemeyecek olandır. Yani sınırları yoktur. Sonsuz olan zaman kavramının dışında genişleyen, mekanlar üstüdür. Yani özetle bir toplumsal formasyon hem sınırsız hem de sonsuz olamaz.

68

Bir dünya sistemi olan kapitalizmin enerji ve meta döngülerinin hızı ya da piyasa metabolizmasının temposu, fiziksel dünya sisteminden çok daha hızlıdır ve bu hız kaçınılmaz olarak iklim krizi diye adlandırılan sürecin meydana gelmesine yol açmaktadır. Kapitalizm ile fiziksel dünya, adeta, bir arada yaşaması mümkün olmayan eşleri andırmaktadır. Bu haliyle yaşananlar, zamanın mekânı yıkıma uğratmasından başka bir şey değildir. Başka bir ifadeyle, insan eyleminin ihtiyaç duyduğu uzun zaman ölçeği, sermaye sistemi tarafından kısa zaman ölçeğine ve hıza teslim edilmektedir. Sorun, mekânın zaman tarafından yok edilmesi olduğuna göre, kapitalist sistem içinde bunun önüne geçilip hıza teslim olmadan ya da sınırsız büyüme olmadan devam edilebilir mi sorusu akıllara gelebilmektedir.

Bu durum pek mümkün değildir. Çünkü kapitalist ekonominin sermaye sahipleri, doğa ve emeği daha fazla sömürmek için piyasa denilen mekanizma içerisinde rakiplerinden daha fazla artı-değer elde ederek sermayesini büyütme zorundadır. Aksi bir durumda rekabetçi gücünü kaybederek yarışın dışına itilir ve yok olur. Kapitalizm dahilinde büyüme, sistemin dayattığı bir zorunluluktur. Hiçbir kapitalist, “bana bu kadar yeter, burada durayım.” diyemez. Onca sosyal ve ekolojik kötülük ortadayken, büyüme makinasının hız kesmeden yola devam etmesinin sebebi budur. Sermaye büyüme mekanizmasını meşrulaştırmak için çeşitli yollara başvurur. Bunlardan biri, insan doğası argümanıdır. Bu argümana göre; insanlar daima daha çoğu ister, üretim de o ihtiyacı karşılamak için hiçbir zaman yeterli değildir.

Sermaye bir taraftan bağlantının, yani mübadelenin önündeki her mekânsal engeli aşmaya çalışırken, diğer taraftan da mekânı zamanla yıkıma uğratma çabasıdır. Diğer bir deyişle sermaye, genişlettiği mekânın zaman yoluyla sömürsünü arttırmak arzusunda. Burada sermaye açısından temel amaç, para-meta-para dolaşımı ile işgal ettiği mekânı olabildiğince genişletip dolaşım zamanını kısaltmaktır. Sermaye ancak bu yolla para biçimiyle başlattığı yatırımını önce metaya ardından tekrar paraya ve tekrar içinde artı değer sömürsününün de yer aldığı daha çok paraya çevirebilir. Bu yolla da piyasadaki rekabetçi gücünü korumuş olur. Marks bunu ünlü “P-M-P”, yani Para-Meta-Bir Öncekinden Daha Fazla Para olarak formüle etmiştir. Burada para olarak sermayenin önce meta olarak sermayeye, ardından meta olarak çoğaltılmış sermayenin para olarak sermayeye sürekli dönüşümü ve tekrar dönüşümü olarak ele alınır (Foster vd. 2023, s. 37).

Sermaye birikimi dürtüsüyle hareket eden bu sistem asla hareketsiz kalamaz, bunun sonucunda da sürekli değişmek zorunda kalır. Bununla birlikte, yeni üretim ve dağıtım modelleri benimseyip eskilerini kullanımdan kaldırmak zorundadır. YYD de böyle bir zorunluluğun sonucunda ortaya çıkmıştır. Sermayeye dayalı bir ilişki biçimi olan YYD, yeni coğrafyalar bulmak zorundadır. Böylece kendilerini koruyamayacak kadar güçsüz toplumları kendi amaçlarına tabi kılmaktadır. Bütün bunları gerçekleştirmek için de sermayenin iki çelişkisi emek ve doğayı olabildiğince sömürmesi gerekmektedir. Çünkü bu ilişki biçiminde emek ve doğa, sermaye birikiminin en önemli araçlarıdır. Sermaye, hiçbir sınıra boyun eğmez. Bu ilişki biçimine göre başta mekân (doğa) olmak üzere her sınır, aşılması gereken bir engeldir. Öte yandan Harvey (2010, s. 57), sermayenin önündeki engelleri şöyle sıralar:

Kapitalizmin tarihsel coğrafyasında görünüşte mutlak olan sınırların aşılabilecek ya da etrafından dolaşılabilir engeller haline dönüştürülmesi yönünde hiç bitmeyen bir mücadele vardır. Peki, bu nasıl olur ve ana sınırları nelerdir? Sermaye akışı üretimin içinden incelendiğinde, sermaye yeniden üretilecekse birikimin önünde müzakere edilmesi gereken altı potansiyel engel olduğunu gösterir: i) yetersiz başlangıç para sermayesi; ii) işgücü arzında kıtlıklar veya siyasi sorunlar; iii) “doğal sınırlar” denen meselede dahil, yetersiz üretim araçları; iv) uygun olmayan teknolojiler ve organizasyonel biçimler; v) emek sürecinde direniş veya etkin olmayan direnişler; vi) piyasada para ile desteklenmiş talep yetersizliği. Bu noktaların herhangi birinde tıkanma sermaye akışının sürekliliğini kesintiye uğratacak ve uzun sürdüğü takdirde bir değersizleştirme krizi yaratacaktır.

Kapitalizmin tarihsel sürecine bakıldığında, sermayenin şimdiye kadar hemen hemen bütün coğrafyalarda, önündeki engelleri aşma mücadelesini kazandığı söylenebilir. Kapitalizmin başarısı bir yönüyle de mekânda gösterebildiği başarılarla (çözümlerle) olmuştur. Bununla birlikte “doğal sınırlar”, mekânın sınırlılığına bağlı olarak sermayenin önünde engel gibi görünse de sermaye bu türden engelleri aşabileceğini düşünür. “Kapitalizmin ikinci çelişkisi” olarak adlandırılan bu süreç, sermaye birikiminin doğadaki engellerle karşılaşmasıdır. Kapitalizmin ikinci çelişkisi, doğa ile ilişkilerin krize gireceği fikri üzerine odaklanmış, geniş çaplı bir kaygı, siyasi huzursuzluk ve girişimler alanı yaratmıştır.² Bu durum üretim araçları, doğası ve emeği gasp edilen halkların, toplumsal ve ekonomik bağlantıları ile sermaye arasında amansız bir savaşı ortaya çıkarabilecek bir potansiyel taşımaktadır. Luxemburg (1986, s. 370-371), sermayenin bu savaşı zor kullanmadan sürdüremeyeceğini söyler ve şöyle devam eder:

Sermaye birikimini, kapitalist üretici ülkeler arasında yürütülen emtia mübadelesindekine benzer bir “barışçıl rekabet” düzeyinde sınırlandırılabilmeğe dönük her umut, sermayenin ayrıştırıcı yapıdaki doğal ekonominin ağır işleyen iç süreçleriyle yetinebileceğine yönelik sofuca inanca dayanmaktadır. Oysa birikim, sancılı gelişimini sürdürürken ne kapitalizm dışı oluşumların doğal işleyiş içerisinde ağır ağır parçalanıp emtia ekonomisine dönüşmesini, ne de çalışan nüfusun doğal yollarla çoğalmasını sabırla bekleyecek ve bununla yetinebilecek durumdadır. Zor, sermayenin başvurabileceği tek çözümdür. Tarihsel bir süreç olarak görülen sermaye birikimi, zor silahını asla elinden düşürmez.

Kapitalizm, güncel krizini çözmek için sistem içi çözüm arayışlarına başvurur. Bu konuda burjuva akıl hocalarının dahiyane (!) bir önerisi bulunmaktadır: Nüfus artışı azaltmak, değilse durdurmak. Nüfus konusu kapitalist üretim sürecinde tekrarlanan bir refleks olsa da “acil durum” söyleminin görece yeni olan bir yönü neo-Malthusçu düşüncedir. Bu düşünce, Malthus’un teorisinin güncel verilerle donatılıp ortaya çıkarılmasıdır. Öte yandan Malthus, yoksulların gıda tüketiminin tarımsal üretimden daha hızlı artacağını, bunun için de yoksulların sayısını kontrol etmek gerektiğini iddia etmişti. Oysa biliyoruz ki kıtlık, mutlak gıda eksikliğinden değil, belirli popülasyonları gıdaya erişim gücünden yoksun bırakma kararları nedeniyle ortaya çıkma eğilimindedir (Ail, 2022, s. 50).

“Malthus Kanseri” Efsanesi

Kapitalist gelişmenin bir sonucu olarak sermayenin daima büyümeyi amaçladığını ve zorunlu olarak da katlanarak büyüdüğü üzerinde durmuştuk. Bu nedenle, dünya gayri safi hasılası sürekli artış göstermektedir. Hal böyleyken bir de bu duruma gezegenin sınırlılığı ile dünya nüfusu sürekli artış eğilimi eklenirse, Malthus’un nüfus konusundaki öngörüsünü kabul etmek gerekir. Oysaki Malthus’un nüfus yaklaşımı aşırı kaynak sorunu ya da nüfus sorunu dünyanın herkesi besleyecek kadar zengin olmamasından değil, bunun yerine, zenginliğin Küresel Kuzey lehine oldukça eşitsiz bir biçimde dağılmış olmasından kaynaklanır. Aşırı nüfus ve kaynak kıtlığı kapitalist üretime aittir ve kapitalist üretim ilişkilerinden bağımsız değildir. Saito (2023, s. 175), kaynak kıtlığı konusunda şunları söylemektedir:

Kaynak kıtlığı topluma yapılacak herhangi bir gönderme olmadan önsel olarak var olmaz, yalnızca belli toplumsal ilişkiler dizisi altında belirlenir. Diğer bir ifadeyle, aşırı nüfus ve kaynak kıtlığı kapitalist bir biçimde oluşturulmuş üretim ilişkilerinden bağımsız bir biçimde var olamaz. Bunun yerine bunlar toplumun neyi nasıl ürettiğinin özgünleştirilmesini gerektiren ilişkisel kavramlardır. Bu tarihsel ilişki verili olarak ve toplumsal üretimin amacını ve doğaya teknik değer biçme tarzını değiştirilemez olarak sabitleyerek, nüfus büyüklükleri kaçınılmaz olarak Malthusculuğa düşmek suretiyle kaynak kıtlığı karşısında üzerinde değişiklik yapılabilecek yegâne değişken haline gelir. Harvey, çevreciliğin bilimsel olgulara başvurmasına karşın sık sık bu türden hatalar yaptığı konusunda uyarıda bulunur. Burada bilim, gücün mevcut toplumsal kümelenişini ve Batı kapitalizminin tahakkümünü gizleyen ve hatta meşrulaştıran bir işlev görür.

Gelgelelim kapitalist sistem çalışan nüfusun doğal yollarla çoğalmasını sabırla beklemez ve bununla da yetinmeyip sistem içi çözüm arayışlarına yönelir. Bu çözüm arayışı genellikle sözde kaynak kıtlığı karşısında nüfusun yeniden üretimine yönelir. Doğanın sınırlılığı tartışması bir tarafa nüfus bilimcilerin dünya nüfusunun bu yüzyılda istikrara kavuşacağı ve yüzyıl sonunda yaklaşık 12 milyarı aşmayacağı öngörüsü nüfusun da belli bir noktadan sonra durma eğiliminde olduğunu gösterir.³ O zaman iklim krizini nüfus sorunu olarak görmek bir hatadır. Burada sorulması gereken soru, dünya nüfus artışının gerçekte ekolojik anlamda bir sorun yaratıp yaratmadığıdır.⁴ Sorunun yanıtını Marks’tan yararlanarak söylersek: Malthus’un bahsettiği minvalde bir objektif kıtlık kriterinin olmadığı söylenebilir. Kıtlık toplumsal ilişkilerce yaratılmıştır.

İklim krizi bağlamında dünya nüfusunun rolüne ilişkin söylenenler ilgi çekicidir. Bunların en yaygın olanı ve görece kabul göreni; biyoçeşitlilik kaybı, iklim değişikliği, kirlilik, ormansızlaşma, su ve gıda kıtlığı gibi sorunların sürekli artan insan sayısı ile ilgili olduğudur. Bu görüşe göre çevre üzerindeki etkimiz, tüketimimizin ve sayımızın ürünüdür ve çözüm de basittir: Tüketimimizi ve nüfusumuzu azaltmak. Gelgelelim insanların çevreyi mutlaka etkilediği şeklindeki söylem kendi içinde tutarsızdır. Çünkü tarihsel süreç içerisinde değişik boyutlarda insan-doğa ilişkilerinden söz edilebilir. Özetle, daha fazla insan daha fazla etki sonucuna varmak zordur. Buradan hareketle dünya nüfusu iklim değişikliği sorunuyla büyük ölçüde ilgisizdir demek hatalı olmayacaktır. Gelgelelim karbondioksit salınımları öncelikle sermaye birikiminden kaynaklanır, çok fazla nüfus artışından değil ve karbondioksit salınımları zengin kuzeydeki en zenginlerin sorumluluğundadır. Ajl'in ifadeleriyle: "Malthus hayaletinin büyümlü sözleri, aynı zamanda daha vahşi nüfus kontrolü biçimleri için şifrelenmiş bir çağrıdır" (Ajl, 2022, s. 51).

Dünya nüfusunun 8 milyarı aştığı günümüzde, bu seviyelerin dünya için bir tehdit oluşturduğu söylemi egemen sınıfların kullandığı bir argümandır. Oysaki işsizlerin ve vasıfsız işlerde çalışanların sayısının artması; işçi sınıfı ücretlerinin ya da emeğin maliyetinin var olan ücretlerin altında kalmasına yol açarak sermayeye avantaj sağlar. Buna göre yaygın ekonomi kuramcıları ve nüfus bilimciler tarafından çizilen resme bakılacak olursa dünyamızın bir "Malthus kanseri"ne yakalandığı görülmektedir. Angus (2021, s. 263), nüfusun, ekolojik sorunlara dair tehlike oluşturmadığını ifade ederek şöyle devam eder:

Yeşil çevreler, ekolojik sorunlar için insanoğlunu suçlayan bir geçmişe sahipler. Türümüz; veba, virüs ve kanser olarak nitelendirildi, çekirge sürüleriyle karşılaştırıldık. Bize, insanların doğanın kalıcı düşmanları olduğu, radikal bir nüfus azaltımı olmadan diğer tüm çevre koruma tedbirlerinin kesinlikle başarısız olacağı söylendi. Murray Bookchin'in yazdığı gibi neo-Maltusçu yeşiller, çevre krizi için "insanlık denen muğlak bir türü suçluyor; sanki diğer ırklardan insanlar beyazlarla, kadınlar erkeklerle, üçüncü dünya birinciyle, yoksul zenginle, sömürülen sömürenle eşitmiş gibi".

Thomas Robert Malthus'un teorisi kısaca, tarımsal üretimin aritmetik (1, 2, 3, 4, ...), insan özellikle de işçi nüfusunun ise geometrik (1, 2, 4, 8 ...) hızla arttığı, dolayısıyla gerekli önlemler alınmadığı takdirde yakın bir gelecekte insanların aç kalacağı şeklindedir. Öte yandan Marks'ın, Malthus gibi bir

nüfus teoremi ortaya atmasa da, bu konudaki görüşlerinin temeli “her tarihsel üretim tarzının, sadece kendi sınırları içerisinde, kendi özel nüfus kanunları olduğu” şeklindedir. Bu söylemiyle Marks, nüfus kanununa “evrensel” ve “doğal” geçerlilik atfeden Malthus’tan ciddi olarak ayrılmış olur. Harvey (2010, s. 79), nüfusun kapitalist üretim için bir kaldıraç olduğunu iddia eder ve Marks’ın görüşlerinden hareketle şöyle söyler:

Marks, büyük ölçüde kapitalizmde işleyen bir nüfus kanununa odaklanır. Emekçi nüfusun hem artık değer hem sermaye ekipmanı ve böylece “onunla kendinin bizzat görece gereksiz hale getirildiği” aracı üretir. Şöyle devam eder: “Artık değer emekçisi nüfus, gerekli bir nüfus ya da kapitalist temeldeki servet gelişiminin ürünüyse, bu artık nüfus tam tersine kapitalist birikimin kaldıraç, dahası kapitalist üretim tarzının mevcudiyetinin bir koşulu haline gelir. Yerine yenisi konabilir, sanki sermaye onu kendi pahasına yetiştirmiş gibi tamamen sermayeye ait endüstriyel yedek ordu oluşturur”. Gerçek nüfus artışının sınırlılığında bağımsız olarak, sermayenin kendi kendini genişletmesinin getirdiği değişen ihtiyaçların artışı için, her zaman sömürüye açık insan malzemesinden bir yığın yaratır.

Öte yandan Marks, Malthus’un görüşlerine karşı konuşurcasına Grundrisse’de bu anlatımın hiçbir doğa ya da tarih yasasına uymadığını ifade eder. Marks’a göre; Malthus’un teorisinin önemli olması iki nedene dayanır. Birincisi, sermayenin acımasızlığını deşifre etmesidir. İkincisi ise, tüm toplumsal yapılarda artık-nüfus olgusunun bulunmasıdır. Bununla birlikte Marks ekonomik gelişmenin farklı evrelerindeki artık-nüfus olgularının aynı türden olgular olarak gösterilmesini hata olarak görür ve Malthus’un teorisini hiçbir doğa ve tarih yasasına dayanmayan iki denklem arasında kurulamayacak ilişki olarak ifade eder (Marx, 2018, s. 555).

Tarihsel açıdan bakıldığında nüfus ve tarımsal üretimin, soyut bir sayısal ifadeye indirgenemeyecek ekonomik bir ilişki biçimi olduğunu görmek gerekir. Hatta nüfus artışının doğal bir sürece indirgenmesi de hatalıdır. Marks’ın deyişiyle nüfus artışı, “özümlü üretim koşullarının” bir sonucudur. Tarihte her aşamanın kendine özgü nüfus ve artık-nüfus koşulları vardır. Dolayısıyla, nüfusun ve ekonomik koşulların, ekolojik koşullar üzerindeki rolü neo-Malthusçu analizin gözünden kaçmış gözükmektedir.

Her ne kadar sermaye birikimi ile nüfus artışı arasında tam olarak nasıl bir ilişki olduğu tartışmalı olsa da kesin olan husus hem üretici olan hem de

tüketici olarak işe yarayan nüfusun sürekli biçimde artmasının kapitalizmi beslediğidir. Örneğin, ABD'nin açık bir göç politikası yoluyla demografik büyümesini sürdürebilmesi tarım, sanayi, inşaat ve hizmet sektöründe gerekli olan düşük ücretli işgücünün büyük bölümünü sağlayan bir yasadışı göçmen akımına bağlıdır. Tarihsel örneklerde görüldüğü gibi sözgelimi, İngiltere'de hızla gelişen pamuklu sanayi, ABD'deki plantasyonlarda Afrika'dan getirilmiş köle emeğinin kullanılmasıyla üretilmekte olan pamuğa dayanmakla kalmıyor, üretilen pamuktan elde edilen kumaşlar Britanya İmparatorluğu'nun kontrolünde olan Hindistan'ın devasa büyüklükteki nüfusuna satılıyordu.

Öte yandan Marks, bir nüfusun kendini doyurabilme kapasitesinin öncelikle ekonomik ve toplumsal örgütlenmeye dayandığını ileri sürerek yoksulluğun suçlusunun, nüfus artışı değil, kapitalizm olduğunu söyler. Söz gelimi kapitalist kent bu durumu tam da görünür hale getirir. Kapitalist kentleşmenin sermaye ve nüfus artışını emmesinden kaynaklı iç bağlantılar yaratması, bizzat ücretli sınıfın ücretlerinin düşmesine yol açar. İşte kapitalist dönemin özelliği olan nüfus yasa budur. “Yedek sanayi ordusu”nun varlığına işaret eden bu yasa, sermaye için işlevseldir. Mekanizma sermaye için şöyle işler: Önce üretkenlik artışı, işçiye talebi azaltır; sonra işçiler arasında rekabet artar. Bu da ücretlerin düşmesi yoluyla sermayenin işine yarar. Kapitalizm, ücretlerin düşüşünün yarattığı sorunları çözmek için de ürettiği ve pazara sunduğu metalleri tüketecek nüfusa ve artan sermayeyi emecek avlanma alanlarına ihtiyaç duyar. Bu döngü bir engelle karşılaşana kadar böyle sürüp gider ve bu döngü açlar ordusu yaratır. Böylece meta üretimi, doğanın üretimi ve nüfusun yeniden üretimi tamamlanmış olur.

Türkiye’de Ekoloji Hareketleri

Tarihsel süreç içerisinde kapitalizmin temel işleyişi değişmemekle birlikte derinleşerek devam etmiştir. Kapitalizmin ekolojik yıkım, savaş, eşitsizlikler ve özgürlüksüzlükler yaratan sonucuna, onun derinleşmesine şahit oluyoruz. Bütün bu yaşananlar için çözüm olarak sunulan YYD, eşitsizliği ve özgürlüksüzlüğü doğal durum olarak gören liberalizme ortak olma halinin bir parçası konumundadır. Hal böyle ise eğer, bu duruma karşı duruşlarda kaçınılmaz olarak tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de rastlamak mümkündür. Ekoloji hareketleri olarak adlandırılan bu örgütlenme biçimlerinin artan neoliberal saldırılar karşısında sayılarının her geçen gün arttığı bilinmektedir. Makalenin bu bölümünde katılımcı gözlemci olarak içinde yer aldığım ve Türkiye’deki ekoloji hareketlerinin bir bileşeni olan Sinop Nükleer Karşısı Platformun faaliyetleri tartışılacaktır.

Ekoloji hareketlerinin ilk olarak, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa’da, 1960’lı yılların sonunda ortaya çıktığını görüyoruz. Ekoloji hareketlerinin bu dönemde yükselişini etkileyen faktörler olarak, öğrenci hareketleri başta olmak üzere nükleer karşıtı hareketler ve barış hareketlerinin bileşenlerinden oluşan toplumsal hareketler gösterilebilir. Türkiye’de ise, 1976 yılında Mersin ve Sinop’a nükleer santral yapılmasının planlandığının duyurulması üzerine nükleer karşıtı mücadelelerin ilk nüvelerinin başladığını görürüz. Öyle ki, aynı yıl Mersin Taşucu Balıkçılık Kooperatifi ve İçel Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Birliği’nde “Akkuyu’da nükleer santral kurulmasına karşıyız” kararı alınmıştır. Ardından Mersin’de, farklı partilerden tüm belediye başkanları, nükleer santrallerin Akkuyu’da kurulmaması konusunda karar almış, 500 yöre insanıyla başbakanın kapısına dayanmıştır (Künar, 2002, s. 31). Bu süreç, Türkiye’de ekolojik hareketlerin başlangıcı olarak gösterilebilir.

12 Eylül 1980 askeri darbesiyle kesintiye uğrayan süreç, 1986 yılında Çernobil kazasından sonra tekrar gündeme taşınmış oldu. Gündemin yıkıcı etkisinin gözlenmeye başlanması, örneğin Karadeniz Bölgesi kıyılarındaki yerleşim yerlerinde Çernobil kazasından kaynaklı olarak tarımsal ürünlerde yüksek oranda radyasyona rastlanması, bu konuda duyarlılıkların artmasına yol açtı. Böylece süreç, nükleer karşıtı platformların kurulmasıyla sonuçlanmış oldu. Öte yandan böyle bir konjonktürel ortamda, 1989 yılında, İzmir Aliğa’ya termik santral yapılmasına karar verilmesini protesto etmek için Bakırçay Belediyeler Birliği önderliğinde Aliğa’da büyük bir miting düzenlendi. Bu mitingdeki pankartların birinde “Doğadaki soykırımı hayır” yazıyor olması ilgi çekicidir. Gerçekleşen bir dizi eylemliliğin sonunda, 6 Mayıs 1990 yılında, İzmir’den Aliğa’ya 50 km boyunca on binlerce kişi el ele tutuşarak insan zinciri oluşturdu. Bu eylem, 12 Eylül darbesi sonrası ilk büyük çapta çevre eylemiydi. Eylemden iki gün sonra dönemin enerji bakanı “santralin yapımından çevrecilerin baskısı nedeniyle vazgeçilmiştir” diyecekti (Oran vd. 2020).

İzmir Aliğa’da kazanılan zafer, İzmir Bergama’da on yedi köyün ortasında kurulmak istenen siyanürlü altın madeni çıkarılmasına karşı bir direnişin filizlenmesine yol açtı. Öte yandan 1990’lı yılların başında, neredeyse küresel sosyal hareketlerin dünyada gözlemlenmeye başlamasıyla eş zamanlı olarak ortaya çıkan, Bergama köylülerinin başlattığı ekoloji hareketi, Türkiye’deki ekoloji hareketlerinin tarihçesi ve günümüzdeki konumu açısından oldukça büyük önem taşımaktadır. Dönemin Bergama Belediye Başkanı Sefa Taşkın ve Bergamalı köylülerinden Oktay Konyar önderliğinde başlatılan mücadele, 1994 yılında çevre bakanlığının madenin aktif olarak çalışmasına olur izni

vermesinin ardından ivme kazanmıştır. “Türkiye’deki sosyal hareketlerin görünümleri, örgütlenme yapıları, süreklilikleri ve özellikle de aktivistlerinin yapısı göz önünde bulundurulduğunda, Bergama ekoloji hareketinin farklılığı da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Hareketin başlangıcından itibaren gerek medyada gerekse sosyal hareketler ailesi içerisinde yaratmış olduğu etki, hareketi hem Türkiye’de hem de dünyada yankı uyandırabilecek bir meşruiyete ve kitleselliğe ulaştırmıştır” (Çımrın, 2015, 310-317).

Bergama ekoloji hareketini daha önceki mücadele biçimlerinden farklı kılan şey, özellikle Oktay Konyar önderliğinde Bergama köylülerinin kahvehanelerde, çay ocaklarında ve köy meydanlarında toplanıp gelecekleriyle ilgili konularda tartışmalar yürütmesi ve kararlar almasıdır. Bu haliyle kahvehaneler ve köy meydanları, alışıldık kullanımlardan farklı olarak politik yaşamın şekillendiği mekanlara dönüşüyordu. Bu yeni politik alan ve politika, siyasi parti ve parlamenter siyasi yapıdan farklı özellikler içeriyordu. Bergama direnişi başlangıçta “siyanürlü altına hayır” şiarıyla Eurogold şirketine karşı yaşamlarını, topraklarını ve geleceklerini savunma refleksiyle başlamasına karşın zamanla sorunun sadece kendi sorunları olmadığını farkına varıldı. Bu farkındalık sadece doğa savunucularına ve ekoloji mücadelesi eylemlerine destek vermekle kalmayıp küreselleşme karşıtı eylemlerde de boy göstermelerine yol açtı. Maden ocağı çalışmalarına, 2000’li yılların başlarında dönemin hükümetlerinin desteği ve direniş hareketini kriminalize edici tutumları neticesinde direnişin zayıflatılması sonrasında başlanmış oldu (İdem, 2023).

Bergama direnişinin izlerini bugün Türkiye ekoloji hareketleri içinde görmek mümkündür. Bir topluluk kökenli direniş hareketi olmasının yanında ekoloji hareketlerinin mücadelelerine yön verici konumunu hala taşımaktadır. Bu direniş “daha iyi ve yaşanılabilir bir dünya” özleminin sadece yerel ölçekte değil, küreselleşme karşıtı hareketlerle ortak paydada buluşarak oluşturulacak birlikteliklerin başlangıcını oluşturmasıyla da önemli bir işlev görmüştür. Bu direnişin bir diğer kazanımlarından biri, Bergama köylülerinin, her insanın sağlıklı bir ortamda yaşam ve kendi yaşamı hakkındaki kararlara doğrudan katılma hakkını savunmalarını göstermiş olmasıdır.

Türkiye’de ekoloji hareketlerinin topluluk kökenli genellikle de etkinlik odaklı bir çerçeve çiziyor olmasından dolayı termik santral, hidroelektrik santral, jeotermal, taş ocağı, maden, orman ve kıyı tahribatı, hava, su, toprak kirliliği, nükleer gibi sorunlara karşı yerel odaklı gelişmiş ve tüm bu sorunlara karşı mücadeleler projelerdeki gelişmelere bağlı kalmış ve bunun sonucu olarak çoğu kere sönümlenmiş ve bitmiştir. Kesintili bir süreci işaret eden bu yapı,

eskinin deneyimlerini kısmen de olsa yeni mücadelelere aktarmış olmasına karşın her yerel hareket diğerlerini tekrarlamak zorunda kalmıştır. Aslında yaşananlar, bütünlüklü ve uzun vadeli bir bakış açısından, programdan ve örgütlenme biçimlerinden uzak olunmasının bir sonucudur. Topluluk kökenli ya da etkinlik odaklı direniş hareketlerinin parçaları arasındaki karşılıklı ilişkiler daha önce ele alınıp aydınlatılmamıştır. Bu nedenle makalenin ilk üç bölümünde göstermeye çalıştığım, gezegenin sınırları (doğanın üretimi), sermayenin sınırları (meta üretimi) ve nüfusun yeniden üretimi (Malthus kanseri efsanesi), bu üç mecranın topluluk kökenli örgütlerin gündeminde olmaması önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Şimdi bu iddiamızı ampirik verilere dayandırarak Sinop Nükleer Karşıtı Platform (SNKP) ve Sinop Yeşil Gerze Çevre Platformu (YEGEP) üzerinden açıklamaya çalışalım.

SNKP, 2006 yılında 55 bileşenin (parti, dernek ve sivil toplum kuruluşları) katılımıyla kuruldu. İlk ses getiren eylemini, Çernobil'in yirminci yılında, 29 Nisan 2006 tarihinde gerçekleştirdi. Zaman zaman nükleer santrallerin ülke gündemden düştüğü dönemler olmasına karşın, 2013 yılında Sinop'ta nükleer santral kurulmasının tekrar gündeme alınması, 2015 yılında otuz bin kişinin katılımıyla eylem gerçekleştirilmesine yol açmış oldu. Öte yandan günümüzde hem Mersin Akkuyu'da yapımı süren bir nükleer santralin varlığı hem de Sinop'ta nükleer santral yapılması için hazırlıklara başlanmasına (2017 yılında santralin kurulacağı İnceburun Yarımadası'nda 300 binden fazla ağaç kesildi) rağmen nükleer karşıtı mücadelelerin yerel ve ulusal ölçekte geri plana düşmüş olduğu görülmektedir.

SNKP başta olmak üzere diğer illerde nükleer santral karşıtlığı örgütlülüğünün sadece nükleer santral karşıtlığı üzerinden kendini tanımlaması, yer yer kendi gündemlerini ekoloji hareketlerinin ve ülke gündeminin merkezine taşımış olmasına karşın bir süre sonra mücadelelerde tıkanıklık baş göstermiştir. Bunun nedenlerinin başında sürekliliğin mücadele ve örgütlenme planlarına göre değil daha çok kurumsal yapılara dayanılarak yapılmasıdır. Bu durum yerellerin etkinliğini yitirmesine yol açmıştır. Yerellerin etkinliğini yitirmesi ve sorumlulukların sekreterlik görevi üstlenen Elektrik Mühendisleri Odası'na bırakılması mücadele biçimlerinin sadece basın açıklaması düzeyine gerilemesine neden olmuştur. Söz gelimi mücadele biçimleri Çernobil ve Fukuşima facialarının yıldönümü etkinlikleri ve dava süreçlerinin takibi ile sınırlı bir eylemliliğe dönüşmüştür.

SNKP etkinliklerinde kitle katılımının her geçen gün azalmasında sınırsız polis şiddeti (en azından ulusal düzeyde) ve sistematik devlet baskısı etkili olmasına karşın, temel sorunlardan biri de SNKP içinde Cumhuriyet Halk

Partisi (CHP), Devrimci İşçi Sendikaları (DİSK), Kamu Emekçileri Sendikası Konferadasyonu (KESK) ve diğer sivil toplum örgütleri ve siyasi partiler gibi büyük çaplı organizasyonların yer almasıdır. Bu organizasyonların gündemlerinde nükleer santrallerin ya da buna bağlı ekolojik süreçlerin olmaması, bu organizasyonların platformu güçlü kılması gerekirken güçsüz duruma düşmesine yol açmıştır.

Karar alma süreçlerinde SNKP içerisinde yer alan organizasyonların kendi iç dinamiklerini platforma taşımaları beraberinde bürokratikleşmeye yol açmıştır. Öte yandan platformun yöneticisi konumundaki yürütme kurulunda kadın ve gençlerin yer almaması ile yürütücülerin çoğunluğunun yaşlarının yetmiş yaşın üzerinde olması önemli bir handicap oluşturmaktadır. Bununla birlikte yürütmede yer alan insanların yaklaşık yirmi yıldır aynı kişilerden oluşması başlı başına bir sorun gibi durmaktadır. Diğer yandan, yürütmede yer alan bir aktiviste, bazı kişilerin sürekli olarak yürütmede yer almasının nedeni sorulduğunda aldığımız cevap, uzun yılların mücadele dokümanlarını ve belgelerini ellerinde bulunduran bu kişilerin, hem bu birikimi paylaşmamaları nedeniyle aranan kişi olmaları hem de eylem, etkinlik ve konferansları hazırlayarak manevi bir haz duymaları şeklindedir.

Öte yandan Sinop şehrinin merkez nüfusu yetmiş bin kişiyi aşmaktadır. Bununla birlikte kentteki üniversite öğrencisi sayısı on beş bin dolayındadır. Buna karşın öğrenci kitlesine platformun düzenlediği eylemlerde pek rastlanılmamasında, SNKP yürütmesinde üniversite öğrencilerine yer verilmemesinin etkisi olduğu söylenebilir. 2016 yılında katılımcı gözlemci olarak katıldığım SNKP yürütmesinin bir toplantısında Selma adlı bir üniversite öğrencisi bize şunları söyledi: “Bir yürütme kurulu toplantısında bir öneri sundum. Önerim şuydu: Sinop Üniversitesi fakültelerinden SNKP’ye bir temsilcisi seçelim -ki böyle bir potansiyelimiz var- bu temsilci kendi fakültesinde platformun tüm etkinliklerinin duyurusu ve çağrısını yapsın, böylece üniversitede de örgütlenmiş oluruz.”. Bu öneri karşısında dönemin yürütme sözcüsü öğrenciye kaçınıcı sınıf olduğunu soruyor ve öğrencinin dördüncü sınıfta olduğuna ilişkin cevabının ardından, “Oldu mu bak, sen seneye yoksun” şeklinde bir cevap veriyor. Bu öneriye verilen yanıtın daha vahimi ise, yürütmede yer alan hiçbir üyenin bu diyalog karşısında bir değerlendirme yapmamasıdır.

Yereldeki bu türden dernek ya da platform tipi örgütlenmeler, kapitalizmin meta üretimi, doğanın üretimi ve nüfusun üretimi dayatmasından habersiz ve bilgisiz görünmektedir. Örneğin, bu konularda güncel literatürü takip edip, dünya ekoloji hareketleri örneklerini gündemlerine almak ve bu konularda iç

eğitimin planlanması söz konusu bile olmamıştır. Çünkü platformlar “sorun” halletmek için “siyasetler üstü”lük iddiasına dayanarak, kendilerine varlık alanı genişletmeye çalıştılar. Bir sorun karşısında mekânda etkilenen herkesi bir araya getirerek yeni bir aidiyet yaratmanın nesnel zemini olan bu “çevre/doğa dernekleri/platformları” tam da bu yaklaşımın yereldeki herkesin çıkarını birleştirdiği yanılışmasına düştüler (Aksu, 2022).

Bir diğer yerel örgütlenme örneği olan Yeşil Gerze Çevre Platformu (YEGEP), Anadolu Grubu’nun, 20 Kasım 2008’de, Gerze Termik santrali için üretim lisansı alması üzerine Gerze halkının termik santrale karşı örgütlenmeye başlamasıyla, Eylül 2009 tarihinde kuruldu. 3 Mayıs 2010’da beş bin kişinin protestosuyla, Çevre Etki Değerlendirmesi (ÇED) toplantısı yaptırılmadı. Buna rağmen şirketin sahada sondaj çalışmaları yapma denemesine karşın çalışmaları engellemek için YEGEP gönüllüleri ve köylüler gece gündüz nöbetler tuttular. Ancak sondaj çalışmaları için şirket yetkilileri, 5 Eylül 2011 tarihinde, kolluk güçlerini de yanlarına alarak gaz bombaları, TOMA’lardan sıkılan tazyikli sular ve coplar kullandılar. Günün sonunda elli kişiye yakın yaralı, tutuklamalar, göz altılar yaşandı. Bu mücadele sonucunda, 23 Şubat 2015 tarihinde, Gerze Enerji Santrali projesi ÇED süreci resmen sonlandırılmış oldu.

Gerze Yaykıl Köyüne kurulması düşünülen termik santrale ilişkin yöre halkının mücadele süreçlerini anlaşılır kılmak ve toplumsal gerçekliği bütünleşik kılmak için gerçekleştirdiğimiz, Sinop Gerze Yaykıl Köyü Halkının Termik Santral Direnişi: “Bizi Öldürecek misiniz” adlı saha çalışmamızda nitel araştırma modeli kullanılarak yörede santralin kurulmaması için mücadele eden insanların görüşlerine başvurulmuştur. 2015 yılında gerçekleşen görüşmelerde katılımcılara sorduğumuz sorulardan biri şuydu: “Başarı, ‘Termik santrale hayır diyen binlerce kararlı, onurlu, yaşam mücadelesi için birleşen, tek ses, tek yürek olmuş Yaykıl köylüsünündür’ görüşüne katılıyor musunuz? Eğer katılıyorsanız sizce bu işin sırrı neydi?” Katılımcıların tamamı bu genel görüşe katılmaktadır. Katılımcılar tarafından paylaşılan önemli bir görüş ise şöyledir: “Zaten direnişlerde yerel halkın öncülük etmeyişi başarısızlığa yol açar. Buradaki başarının altında Yaykıl Köylüsünün karşı çıkışı yatmaktadır. Yani Gerze’den insan toplayıp Yaykıl Köyüne gelip protesto etmemiz yeterli olamaz, taşıma suyuyla değirmen dönmez. Oradaki köylünün bizim yanımızda olması, şirketin oyunlarına gelmemesi, bizi zafere götürdü. O gece iş makinalarının önüne yatan dokuz köylü olmasa bu işi başaramazdık. Biz daha Yaykıl Köyüne varmadan köylü kadınlar iş makinalarının önüne yatmışlardı...” (Mukul, 2016).

Öte yandan “Yaykıl Direnişi” ekoloji hareketlerinin yerelcilikten, tekil/sorun odaklılıktan kurtularak ulusal ve uluslararası ölçekte mücadele edecek düzeye çıkamamasının da bir örneğini oluşturmaktadır. Gerze Yaykıl köylüleri, yerel ekolojik mücadelelerin ortak bir hedef etrafında nasıl eş zamanlı, uyum içinde, farklı araç ve biçimlerle harekete geçebileceği konusunda başarılı olmasının yanında başlangıçta birer platform ve kampanya örgütü olarak kurulmuş olsa da ekoloji örgütüne dönüşme becerisi gösterebilmiştir. “Bu özellikleriyle ve termik santral mücadelesi ve eylemleri ile dünyada en başarılı beş ekoloji eylemi arasında gösterilmiştir” (Mukul, 2016, s. 544).

Bu örgüt, Sinop Gerze Yaykıl Köyünde termik santral yapılmasını engelledikten sonra görevini tamamladığı düşünülerek kendini lağvetmiştir. Görünen odur ki; geleneksel siyasi aidiyetleri aşarak, tekil, sorun odaklı, siyaset üstülük ve yerelcilikten oluşan üçlü yapının bir araya gelmesi ve yeni bir aidiyet yaratması o an Yaykıl Köyünde, başarı ortaya çıkarabilmiştir. Fakat bu başarı ve kazanımdan sonra sadık kalınması gereken söz konusu üç yapıyı birleştiren ya da bir araya getiren süreç ortadan kalktığı için dağılma başlamıştır ve herkes kendi pozisyonuna geri dönmüştür. Başka bir ifadeyle “sorun üzerinden” kurulan platform “sorun” kazanıldığında dağılmıştır.

YEGEP’in ekoloji mücadelesi yürüten diğer örgütlerden farklı olarak büyük bir kazanım elde etmesine karşın, tekil sorun odaklılık ve siyaset üstülük ve ekoloji mücadelesini yerel bir dar görüşlülüğe hapsetmesi, emek, kadın ve diğer toplumsal mücadelelerin ekoloji mücadelesinden yalıtacak bir tutum sergilemesi yaşananların bir özeti gibidir. Sonuçta tekil sorun odaklılık, siyaset üstülük ve yerelcilik, kapitalist sistemin meta üretimi, doğanın üretimi ve nüfusun üretimi süreçlerinin görünür kılınmasının önünde adeta bir perde görevi görerek engel oluşturmaktadır. Ekoloji hareketi, yereli korumanın yerelci kalarak mümkün olmadığını her gün deneyimlemesine rağmen, ekolojik sorunları kendi bakış açısına ve dünya görüşüne göre algılamaya odaklanmış olup birbirleriyle bağdaşmayan oldukça geniş bir yelpazedeki çok sayıdaki farklı akımı temsil eden bir tutum almış görünmektedir.

21 Ocak 2023 tarihinde İstanbul’da 70’den fazla ekoloji örgütünün katıldığı İBB Cem Karaca Kültür Merkezi’nde gerçekleşen Türkiye Ekoloji Hareketleri konferansında böyle bir durumu gözlemlediğimizi söyleyebilirim. Toplantıda yer alan ekoloji örgütleri temsilcilerinin görüşleri şu şekilde öne çıkmıştır:

Muğla Çevre Platformu temsilcisi, ekoloji hareketlerinin çoğunlukla savunma refleksiyle hareket ettiğini, ancak bu durumun aşılması gerektiğini vurgulamış; asıl tartışmanın, arzulanan yaşam biçimi üzerine yoğunlaşması gerektiğine

dikkat çekmiştir. Enerjinin nasıl sağlanacağı, tarımın nasıl şekillendirileceği ve meta üretiminin nasıl dönüşeceği gibi temel soruların irdelenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, mevcut seçimlerin sistem içi olduğu, alternatif üretim biçimlerinin mümkünlüğünün konuşulmasının zorunlu olduğu dile getirilmiş; özel mülkiyetin bir hak olarak kabul edildiği düzenin sürdürülemezliği üzerinde durulmuştur. Akbelen deneyiminden hareketle, hak savunucularının tüm canlıların savunucusu konumunda olmalarının önemine dikkat çekilmiştir. İkizdere Dernekler Federasyonu temsilcisi, Rojava, Akbelen ve İkizdere’de yaşanan sorunların ortak olduğuna işaret etmiştir. Munzur Çevre Derneği temsilcisi, topraklarından zorla uzaklaştırıldıklarında yaşanan zorlu süreci ‘cehennem’ olarak nitelendirmiş; yerelde elde edilen tekil başarıların yetersiz kaldığını, Şırnak’ta kesilen meşelerin de mücadelenin odağına alınması gerektiğini ifade etmiştir. Sinop NKP temsilcisi ise, Türkiye’nin nükleer enerjiye gereksinimi olmadığını vurgulamıştır. KESK eş genel başkanı, emek, kadın ve ekoloji mücadelelerinin birleştirilmesinin gerekliliğine dikkat çekerek, sermayenin tahakkümüne son verilmesinin zorunluluğunu belirtmiştir. Divriği Kooperatifi sözcüsü, Divriği’nin madencilik faaliyetleriyle sermayenin hizmetine sunulduğunu ortaya koymuş ve kapitalizmin yaşam biçiminin köklü şekilde sorgulanması gerektiğini dile getirmiştir. Disk/Limter-İş’ten grevdeki işçilerin temsilcisi, ekoloji mücadelesinin ulusal çerçevede kalamayacağını savunmuştur. Samandağ Rüzgâr Enerji Santralleri Karşıtı Platform temsilcisi ise, ulusal devletlere ve sermayeye ekolojide yer olmadığını belirterek, halk meclislerinin kurulmasının zorunluluğunu öne çıkarmıştır.

Söz konusu toplantıda söz alan bazı temsilcilerin görüşlerinde, ekoloji örgütlerinin farklı tutumlara hapsoldükleri açıkça görülebilmektedir. Marks’ın filozoflara olguları anlatmaktan vazgeçmemelerini, olguları değiştirmeye yönelmelerini gerektiğini salık vermesini hatırlatan bu değerlendirmeler çoğunlukla sistemin demokrasi görüntüsü altında eleştiriye izin verdiği çerçeve içinde kalmakla kalmaz, fakat aynı anda, koruma refleksi ile eleştirinin içeriğini ve dozunu denetleyerek sistemin devam etmesini sağlar. Türkiye ekoloji hareketlerinde gözlemlediğimiz üzere temelsiz ya da sadece olgulara hapsolmuş eleştiri sıklıkla yapılmaktadır. Oysa, ekoloji hareketlerinin böylesi eleştirinin hiçbir yararı olmadığı bilinci ile, sistem eleştirisine yönelmesi gerekir. Bu eleştiri; meta üretimi, doğanın üretimi ve nüfusun yeniden üretimini kapsayacak şekilde olmalıdır. Öte yandan ekoloji mücadelelerinin sadece sermaye karşıtı olmaları da yeterli değildir, diğer toplumsal kesimlerle birlikte mücadele edilmesi kelimenin gerçek anlamıyla hayati görünmektedir. Öyle görünüyor ki; ekoloji hareketleri diğer toplumsal kesimlerle beraber mücadeleyi çeşitlendirip derinleştirmek ve yaygınlaştırmak zorundadır.

Öte yandan kapitalist toplumda her örgütlenmenin belli ölçülerde “burjuva modelde” olmasının doğal bir sonucu olarak ekolojik örgütlenmeler, kendilerini düzen koşullarını aşma noktasında tanımlamadıkları için kaçınılmaz olarak çetin ikilemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu ikilemi Yurtsever (2011, s. 355), şöyle açıklamaktadır:

Bir yanda, varlık nedeni olan düzen karşıtlığının, düzen koşullarına bağlanarak aşındırılmasına boyun eğme; öte yanda, bağımsızlığı ve devrimciliği sürdürmek için, devlet tipinde, dikine hiyerarşik, kimi zaman gizli, içe dönük merkezîyetçilik uygulayan bir siyaset ve örgütlenme tarzına yönelme. Bu çetin bir ikilemdir... Toplumsal bir altüstlüğü yaşandığı devrimci durumlarda, böyle ortamlar hiçbir zaman uzun sürmeyeceği, hedef daha somut ve görünür olduğu için bu ikilem yumuşamakta, hatta ortadan kalkmakta, düzen ve istikrarın sürdüğü olağan dönemlerde ise ağırlaşmaktadır.

Başlangıçta siyasal amaç ve istemleri açısından proletarya dışı, küçük burjuva hareketleri olarak biçimlenen ekoloji hareketleri ya da “çevreci hareketler”, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de “orta sınıf” hareketi olarak adlandırıldılar. “Yeni toplumsal hareketler” diye tanımlanan bu hareketlerin ekoloji hareketleri dahil olmak üzere başlıcaları; feminizm hareketleri, LGBT hareketleri, barış hareketleri, ırkçılık karşıtı hareketler, etnik azınlık hareketleri ve kent ve konut hakkı hareketleridir. Bu hareketlere belirgin şekilde artan bir ilgi de söz konusudur. Bu ilgiyi görünür kılan bu süreç, proletaryanın devrimci kapasitesini yitirmesi ve yeni düzen kuruculuğunun bu hareketler üzerinden yürütülmesiyle ilgilidir. Bu şekilde tutum geliştiren bu hareketlerin çeşitli isimler altında ortaya çıkmalarının gerçek anlamı sınıfların ortadan kalkması savı değil, tersine daha çok insanın proleterleşmesi olgusudur. Sorun, “yeni toplumsal hareketler” içerisindeki söz gelimi ekoloji hareketlerinin, proleterleşen insanların taleplerine yanıt verip vermeyeceğidir.

Türkiye’de ekoloji hareketleri içerisinde sık sık karşılaşılan temel sorunlardan biri, geniş halk kitlelerinin hızlı bir şekilde proleterleşmesini görememelerinin yanı sıra “orta sınıf” hareketi sarmalından çıkamamalarıdır. Birçok ekoloji örgütlenmesinde gözlemlediğimiz kadarıyla Marks’ın ekoloji yaklaşımını kavranmamış olmasının yanı sıra Marks’ın ekoloji anlayışının aşıldığını iddia eden ekoloji grupların varlığından söz edilebilir. İçlerinde kendilerini “sosyalist” olarak tanımlayan birçok ekoloji hareketi temsilcisinin bu tutumunda, Neo-Malthusçu fikirlerin ekoloji hareketlerine giderek daha çok dahil olmasının ve Marksizm’i ve çevreciliği birbirinin muhalifi ve düşmanı olarak görme eğiliminin payı olduğu söylenebilir.

Marks ve Marksizm'e "ekoloji" ve ekoloji örgütleri tarafından yapılan bu tür eleştiriler kaçınılmaz olarak karşıtlığını yaratarak Marksizm yazımında çeşitli düşünürlerce dile getirilen yeni keşif ve görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bu keşifler, Marks ve Engels'in diğer erken dönem Marksist düşünürlerle birlikte, tarihsel materyalizmi, gerçek anlamda ekolojik terimlerle kavradıklarını ortaya koydu. Marks ve Engels'in, birinci dalga ekososyalistler tarafından sıklıkla suçlandığı gibi, çevre karşıtı bir "prometecilik" (yani aşırı sanayiciliğin şartsız, koşulsuz bir şekilde desteklenmesi) tuzağına düşmek yerine, sosyo-ekolojik koşulların ve krizlerin diyalektik bir teorisini geliştirdikleri keşfedildi. Geliştirdikleri bu teori kendi zamanlarında eşi benzeri bulunmaz bir konuma sahipti, hatta sosyal bilimlerin mevcut durumunu göz önünde bulunduracak olursak, şu an bile eşsizliğini tartışmasız bir şekilde muhafaza etmektedir. Bu teori, radikal sürdürülebilirlik kavramlarına ve bu terimlerle sosyalizm/komünizm tanımlanmasına dek uzandı. Marks'ın değer analizine ekolojik değişkenleri hesaba katmadığı için getirilen eleştirilerde benzer şekilde boşa çıkarıldı; sonuçlar, daha çok kapitalizmin altındaki meta değer teorisinin temelini oluşturan güçlü, ekolojik açıdan incelikli bir değer analizi içerdiğini göstermekteydi (Foster vd. 2023, s. 19).

Ekoloji mücadelesinde yaşanan sorunlar bu hareketlerin sadece iktidar/sermaye karşıtı eksik bir söylem geliştirmelerinden kaynaklı değildir. Sorun, sadece artan ekolojik yıkımın boyutlarının görülebilmesi de değildir. Sorun, ekoloji hareketlerinin tek başlarına sınıf hareketlerine eklenmesi ya da sınıf hareketlerinin bir ekolojik hareket olarak yeniden kurulması da değildir. Sorun daha çok tarihin mantığını yeteri kadar kavrayamayan ve proleterleşen insanların tarih bilincine sahip olamamalarıdır. Marksizm, günümüz koşullarında kapitalizmin çöküşünü görüp, bunun gerçekleşmesi için tarihselliği bilimsellikle birleştirerek, gelişmiş bir tarih bilinci için gerekli çerçeveyi sunabildiği oranda başarılı olabilir. Bu anlamda Marksizm, yaşamın bütün yönleriyle metalaştırılmasından arındırılmış bir toplumsallık yaratılabildiği oranda kapitalizm karşısında başarı sağlayabilir. Gelgelelim Türkiye'de ekoloji hareketlerinin oluşturduğu hareket tarzları, uzlaşmaz sınıf savaşını temel alan ve eksenini emek-sermaye çelişmesine dayanan bir duruştan yoksun gözükmektedir. Hiç kuşkusuz bu durum sadece Türkiye'ye özgü bir durum değildir. Çünkü kapitalizm her coğrafyayı şekillendiren amansız bir toplamlarıştırıcı süreçtir. Wood (2006, s. 390), kapitalizmin salt sınıfsal baskı sistemi olmadığını şöyle açıklar:

Kapitalizmi oluşturan sınıf sömürsüdür ama kapitalizm, salt bir sınıfsal baskı sistemi olmaktan fazlasıdır. Yaşamlarımızı akla gelebilecek her yönden ve yalnızca kapitalist Kuzeyin görelî zenginliğinde değil, her yerde şekillendiren amansız bir toplamaştırıcı süreçtir. Başka şeylerin yanında hatta sermayenin salt gücü bir yana bırakılırsa bile, yaşamı bütün yönleriyle metalaştırarak, tüm toplumsal yaşamı, piyasanın soyut gerekliliklerine tabi kılar. Bu, tüm bu özerklik, seçim özgürlüğü ve demokratik özyönetim özlemlerimizle alay etmektir. Tam da sistemin her zamankinden daha yaygın, daha küresel olduğu bir devirde, bu sistemi görünmez kılan ya da bölük pörçük birçok gerçeklikten birine indirgeyen bir kavramsal çerçeveye destek vermek, sosyalistler için ahlaki ve siyasi açıdan kabul edilemez.

Bütün dünyada ekoloji hareketleri, ekolojik sorunları toplumsal muhalefetin ana gündemleri haline getirme yolunda önemli kazanımlar elde etmiş olsa da yeteri kadar ilerleyebildiği söylenemez. Bunun nedenleri arasında; insanların temel ihtiyaçlarının her birinin ekolojik bir soruna karşılık gelmesi ve bu durumun yaratabileceği kışkırtıcılık ile ekolojik sorunların kuşatıcı etkisinin birleşmesiyle oluşabilecek dinamizmin henüz algılanamamış olması gösterilebilir. Bu değerlendirmede bulunmamızı sağlayan argümanların başında “burjuva çevreciliği”nin yaygınlığı ile siyasi hareketlerin birbirinden kopuk yapısının etkili olması yer almaktadır.

Hiç kuşkusuz bu süreçte, sermaye çevrelerinin YYD üzerinden ekoloji hareketlerini etkilemesi de etkili olmuştur. Sonuç itibarıyla siyasal ve toplumsal mücadele alanlarının, ekoloji hareketinin ortaya çıkardığı gücü yeterince değerlendiremediği de söylenebilir. Marksistler açısından da durum pek iç açıcı değildir. Başka bir ifadeyle, Marksist grupların ekoloji konusunda tam bir uyum içerisinde olmadığı görülmektedir. Sözgelimi Marksistler arasında da üretici güçleri geliştirmeyi, üretimi arttırmayı, ekonomik büyümeyi tarihsel bağlamından kopuk bir şekilde aktaranların yanı sıra üretici güçlerin gelişmesine dönük Marksist yaklaşımların “üretimci” ve “büyümeçi” olduğunu da aktaran görüşler üzerinden yoğun eleştiriler yapılmaktadır. Bu görüşü taşıyanlar, “Marks’ın üretici güçlerin ilerlemesini savunduğunu ve ekolojik sınırları yok saydığını bu yüzden üretimci, endüstriyel kapitalizmden kopmadığını iddia ederler. Oysa Marksizm iddia edildiği gibi nesnelerin sınırsız üretim ve tüketim olanağını değil, üretici güçlerin toplumsallaşmasını ve insan-doğa ilişkisinin de gerçek anlamda doğrudan toplumsallaştığı bir dünya tasavvur eder (Filizler, 2022).

Buna göre bu yaklaşımda, şeylerin ne kadar üretildiği değil, üretimin toplumsal olması ile doğayla ilişki biçimi önemlidir. Bununla birlikte, emeğin üretkenliğinin gelişimi de ihtiyaçların gerçekleştirilmesi de toplumsal olarak gerekli toplam emek zamanının minimize edilmesini gerekli kılar. Öte yandan, kapitalizmden kopuş ya da daha güzel bir dünyaya geçiş, bugün dünyanın hiçbir yerinde kısa vadeli bir olasılık değildir, ancak bu ekolojik mücadeleleri ya da toplumu bu yönde yeniden inşa etmeye başlayanlar için nelerin gerekli olacağını bilmesinin önemsiz olduğu anlamı taşımamalıdır. Dönüşüm dediğimiz şeyin tek bir anda değil, sürekli bir oluşum hali olduğunu ifade eden Köksal (2023, s. 236), bu konuda şunları söylemektedir:

Sonuç olarak en başta kendimizin yenilenmediği, öğrenmediği, öğrendikleri ile dönüşmediği bir ortamda, kimsenin kimseden radikal bir dönüşüm yolunda çaba veya örgütlenme örgütlenme becerisi beklemesinin anlamlı olmadığını düşünüyorum. Diğer yandan içinde bulunduğum, dışarıdan gözlemlediğim veya tarihten okuduğum deneyimler gösteriyor ki, dönüşüm dediğimiz şey tek bir an değil, sürekli bir oluş hali. Örgütlenme dediğimiz şey ise, hayatın kendini tüm veçheleri ile birlikte örmeyi, toplumsal olanı gündelik yaşam üzerinden dönüştürmeyi içeriyor. Bu da tam alışkanlıklarımızı, kendimizi, var oluş biçimimizi ve kendi kurduğumuz yapıları sürekli yeniden sorgulamayı gerektiriyor.

Türkiye’de hukukun üstünlüğünün giderek zayıflaması, formal siyaset kanallarının etkinliğini giderek kaybetmesi ve sokak hareketliliğinin hızla kriminalize edilmesi ekoloji hareketlerini sınırlamaktadır. Buna rağmen Türkiye’de ekoloji hareketleri önemli bir siyasi mücadele alanı olmaya devam etmektedir. Ekoloji hareketlerinin öncelikli olarak görmesi gerektiği; önemli bir kısmının kendi aidiyetlerini kuramaması, bunun yerine geçici uzlaşmalara yönelmesinin yarattığı sorunlar ile yüz yüze kaldığıdır. Ekoloji hareketleri, yeni bir yaşam kurmayı hedefleyen bütünlüklü ve uzun vadeli bir bakış açısıyla, programa, stratejiye ve buna uygun örgütlenmeyi başarılabildikleri oranda hayatın kendini tüm veçheleri ile birlikte örmeyi, toplumsal olanı gündelik yaşam üzerinden dönüştürmeyi başarmış olurlar.

Sonuç Yerine: Ne Yapmalı?

YYD ya da “Yeşil kapitalizm” bir kez kabul edildikten sonra çevre sorunu sadece yönetim ve piyasaların sorunu haline gelir. Böyle olunca, küresel tekelleri finans sisteminin yarattığı acımasız yönelim ve varlık temelli spekülasyon bir birikim rejimi tarafından yönlendirilen, dünyanın açgözlüce

sömürüsünün yolunu açan bu sisteme dair süreçlerin, sorun alanları olarak ele alınmasına gerek kalmaz. Örneğin, YYD savunucuları, herhangi bir ağacın insanlara sağlayacağı eğlence ve dinlenme hizmeti, habitat ve ekosisteme katkıları ile ağacı meta olarak satışının pazarda yaratacağı kar potansiyelini fiyatlandırarak bu iki durum arasında karşılaştırma yapmayı düşünürler. Bütün bunlar şunu göstermektedir, insanlık artık uzun tarihinin en büyük sıkıntısıyla karşı karşıyadır. Bu durumun üstesinden gelinebilecek bir durum olması ancak dünya çapında toplumsal ekolojik ilişkilerle örülmüş meta üretimi, doğanın üretimi ve nüfusun yeniden üretimini içeren devrimci bir değişimle mümkündür.

Doğası gereği sermaye, insanı ve doğayı meta formunda ve özel mülkiyet hakları şeklinde dilimlere ayırmaktan vazgeçemez ve bu onun için bir zorunluluktur. Bunu kavrayamamak sermayenin ekonomik mantığının sosyal hayata uygulanabilirliğini görmemek olur. Bu nedenle, ekoloji hareketleri makyaj ya da düzleme önlemlerinin ötesinde bir anlayışa sahip olmalıdırlar. Başka bir ifadeyle, ekoloji mücadelelerinin bileşenlerinin radikal olarak kapitalizmi aşma perspektifine sahip olması gerekir. Bu perspektife sahip olmamak ancak ekolojik mücadelenin içinde ısrarla yer bulmaya çalışmak, kapitalizm içi seçeneğin kabul edilmesinin bir sonucudur. Kapitalizmi aşma perspektifi, ekoloji mücadelelerinin şiarı olmalıdır. Bu şiar için Marksizm iyi bir örnek oluşturmaktadır. Marksist teoriye göre, dünya düzeninde yapılması gereken değişimdir, ancak dünyayı değiştirmek için onu anlamak gerekir. Dünyayı anlamak için de meta üretimi, doğanın üretimi ve nüfusun üretimi çözümlerini kapitalizm karşıtı mücadele biçimleri içine mesh etmek gerekir. Bugün bu özelliği ile yeniden canlanan Marksist teori tüm insanlık için rehber olma özelliği taşımaktadır.

“Hem ekolojik sorunları hem de eşitsizlik, açlık, yoksulluk ve işsizlik sorunlarını çözmek istiyoruz. Her ikisini aynı anda talep etmeye hakkımız var. Eşit, özgür ve ekolojik toplum istiyoruz. Ve bunu ancak sömürülenler, ezilenler ve ekolojik yıkımdan etkilenenler olarak ortak mücadeleyle başarabiliriz” (Çoban, 2021). Daha yüksek bir toplum, daha sürdürülebilir ve daha eşitlikçi dünya kurmak için verilecek mücadeleler; toplumun tabanından yükselen, kapitalizm eleştirisi yanında çevreci eleştiriyi de kapsayan ve sadece var olanı ortadan kaldırıp yeniden inşa etmek değil, toplumsal ilişkileri doğanın evrensel metabolizması içine katarak insani gelişimi içeren bir yol çizilmelidir.

Marksist teoriye göre, kapitalizmin işçinin emeğinden artı değer çıkarma ve el koyma yeteneği kurumsallaşmıştır. Yine bu teoriye göre, kapitalizmde tarihsel olarak belirlenmiş iki sömürü alandan biri emek alanı, öteki ise ücretsiz

yeniden üretim alanıdır. Birçok Marksist analiz, birinci alana odaklanmıştır ve işçi sınıfı mücadelelerinin işyeri mücadeleleriyle sınırlı olamadığını kabul etmekte zorlanmaktadır. Oysaki ücretsiz yeniden üretim alanı olmasaydı, ücretli emek alanı da olmazdı. Gelgelelim doğanın sömürülmesi de ücretsiz yeniden üretim alanı gibi işçi sınıfı mücadelelerinin işyeri mücadeleleriyle sınırlı olmasına tabi tutulmuştur. Yapılması gereken bütün sömürü alanlarıyla birleşik bir mücadele hattı oluşturulmasıdır. Ancak bu şekilde, birleşik mücadele alanlarında yan yana geldiğinde, hem emek hem ücretsiz emek alanı hem de doğa alanının birbiriyle uyumlu taleplerini somutlaştırarak ve güçlü bir biçimde dile getirerek sonuç alınabilir.

Kapitalist üretim genellikle sermayenin işçiye emek gücünün değerini ödemesini gerektirir. Bu değer, işçinin kendi yeniden üretim maliyeti ötesinde, üretim gücünü kullanarak sahip olması anlamını taşır. Söz konusu durum, meta üretimi ve insanın yeniden üretim için geçerliliğini korurken doğanın sermayenin yeniden üretim maliyetini karşılama yükümlülüğü daha azdır. Bu durum doğanın sermaye tarafından sürekli olarak yağmalanmasıyla sonuçlanır. Kapitalizmin ödenmemiş maliyetlerin ekonomisi olarak görülmesinin nedeni budur. O halde kapitalizmi anlama hatta anlamının da ötesine geçmek için, işçinin kendi yeniden üretiminin maliyetini arttıran kazanımlar (sendikal mücadeleler yoluyla) doğanın ödenmemiş maliyetini içermediği için yetersiz kalacaktır. Onun için ekolojik mücadelelerin sözünü ettiğimiz üç mecraya (meta üretimi, doğanın üretimi ve nüfusun yeniden üretimi) odaklanarak yürütmesi gerekmektedir.

Bununla birlikte, kapitalizmin radikal eleştirisini merkeze almayan ekolojik bir örgütlenmenin bugünün şartlarında başarılı olma şansı yoktur. Bizce Türkiye’de ekoloji hareketlerinin örgütlenme modellerinin yetersizliğinin yanında en büyük açmazı budur. Bunun yanı sıra diğer bir açmaz; bireyler, gruplar ve örgütler arasındaki gayri resmi etkileşimlerin ağlarıyla tamamlayıcı bir bağdan yoksun durumda olmalarıdır. Bu etkileşimin yokluğu, ekoloji örgütlerinin yerel odaklı sorunu genelleştirmekte başarısız olmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, ilgilenilen belirli bir konunun, toplumun tümünü ilgilendiren ve diğer örgütlerden ve kamuoyundan destek gören bir sorun haline getirilmesinde başarısız kalınmaktadır.

Ekoloji mücadelelerinin sınıfsal bir zemine sahip olmasına karşın bu mücadelelere katılanların siyasi tercihlerinin farklı olmasının sorun olmadığı bir örgütlenme yanında, farklı örgütlenme düzeylerini de içine alan, burjuva yasallığa takılmayan bir meşru mücadelenin örülmesi gerekir. Sınıf

mücadelesinin bir parçası olan farklı toplumsal kesimlerle iletişim halinde, koşulların devrimcileştiği bir ekolojik mücadele hattı örülüp “eylemin içine insanı davet etmek kadar, insanın içine de eylemi davet etmek gerekir” (Yurdakul, 2022).

Doğa, karşılıklı bağımlılık ve döngüsel bir mantığa tabiidir. İktisadi kararlar ise, emek ve doğa üzerindeki denetimi sağlamak üzerine kuruludur. Zamanla, bu denetim yoluyla yapılan harcama sonucunda oluşan değişimin izleri biyosferin bütün kademelerine yayılır ve sürekli etkisini göstermeye devam eder. Doğa ile karşılıklı bağımlılık ve doğanın döngüsel mantığı dışındaki her iktisadi uygulama, ekolojik anlamda sorun yaratır. Başta YYD olmak üzere sermaye düzeninde, bu sorunların minimize edebilmesi ve insan topluluklarının doğanın döngüsel mantığına uygun bir yaşam biçimini tercih etmesi mümkün gözükmemektedir.

Sonuç olarak sermayenin perspektifine karşı işçi sınıfı örgütlerini de kapsayacak bir bütünleşme ihtiyacı vardır. Ayrıca bu bütünleşmenin sermaye için işleyen bir mekanizması olan meta üretimi, doğanın üretimi ve nüfusun yeniden üretimi süreçlerini dikkate alan bir yaklaşımda olması gerekir. Bunun yapılmadığı ya da yapılamadığı durumlarda başta ekolojik sorunlar olmak üzere toplumsal sorunların çözülemeyeceği aksine derinleşeceği ortadadır. Öte yandan kendi görevlerinin bilincine sahip bir işçi sınıfı ile bütünleşik bir ekoloji hareketi ülkenin demokratikleşmesi konusunda burjuva hayaller beslemediği gibi demokrasi sorununun çözümünü, ne sınırlı haklar için mücadele eden burjuva düzen partilerine ne de küçük-burjuva vb. hareketlerin yarılgılarına düşer.

Dipnotlar

- 1 AB, 2019 yılında Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı duyurarak iklim krizi ile mücadelede yeşil ekonomiye geçiş için kapsamlı bir dönüşüm başlatmıştır. Bu kapsamda 2050 yılına kadar dünyanın ilk iklim nötr kıtası olmayı, döngüsel ekonomiye geçişin sağlanmasını, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir finansın sağlanmasını, ekonomik büyümenin kaynak kullanımından ayrılmasını ve tüm bu süreçlerde hiçbir topluluğun ve bölgenin geride kalmamasını hedeflemiştir (European Commission, 2019a). Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen'e göre “Avrupa Yeşil Mutabakatı, bir yandan emisyonları azaltmak, diğer yandan ise istihdam ve inovasyonu artırmakla ilgilidir” (European Commission, 2019b). Avrupa Komisyonu'nun Başkanı'nın bu açıklaması, AB'nin iklim krizi ile mücadelesinde yeni bir ekonomik anlayışı benimsediğinin göstergesidir. Bu

yeni ekonomik anlayış, çevrenin doğal dengesini bozmadan sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı sağlayan yeşil ekonomi anlayışıdır (Küçük, G. & Dural, B. Y., 2022). Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Yeşil Ekonomiye Geçiş: Enerji Senaryoları Üzerinden Bir Değerlendirme. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22 (1), s.139.

- 2 “O’Connor’ın ekolojik Marksizme yaptığı önemli katkılardan biri, ‘kapitalizmin ikinci çelişkisi’ tanımlamasıyla yaptığı tartışmadır. O’Connor diyor ki, nasıl ki kapitalizmin temel çelişkisi emek hareketini ortaya çıkardıysa ve bu mücadele sermaye birikiminin önünde engeller oluşturuyorsa, buna benzer şekilde ikinci çelişki de ekoloji hareketlerini ortaya çıkarmıştır. Ekoloji hareketlerinin mücadelesi de sermayenin önünde bir engeldir. İşçi sınıfının sermayenin önünde engel oluşturması gibi, ekoloji hareketleri de ikinci çelişki çerçevesinde sermayeye engel oluşturur. Aynı zamanda şunun üzerinde de durur. Ekoloji mücadelesinin gelişmesiyle beraber bazı çevre politikaları, önlemler, uygulamalar hayata geçirilir. Bu politikalar bir yönüyle sermayenin kârını azaltsa da sermayenin uzun dönem çıkarını sağlar. Günümüzde, fosil yakıtlar çerçevesinde iklim değişikliği tartışması kimi ekoloji mücadelelerinde yenilebilir enerji talebine dönüşmüştür. Yenilenebilir enerji uzun vadede aynı zamanda sermayenin çıkarına hizmet etme tehlikesini de barındırmaktadır. Ama iklim mücadelesinin kârlılık üzerindeki etkileri, fosil yakıtların sermaye açısından pahalı hale gelmesi, yükselen iklim mücadelesinin sermaye için yarattığı böyle bir engelden söz edebiliriz” (Aykut Çoban, 2021).
- 3 Nüfus bilimciler, bugün nüfus artışının görülmediği sanayi ülkeleri bir zamanlar tarımcı olduklarına göre, bu yüksek doğum ve ölüm oranları belli aşamalardan geçerek düşük doğum ve ölüm oranları haline gelmiş, işte bu değişime “demografik geçiş” adını verirler ve nüfus artışının sürekli artamayacağını bu şekilde açıklarlar.
- 4 2024 rakamlarına göre dünya nüfusu 8 milyar 73 milyon 859 bin 407 kişi. Peki bu kadar insanı bir araya getirsek ne kadar alan kaplar? Her bir insana bir metrekaarelik bir alan ayırdığımızı düşünelim, buna göre 8 milyar 73 milyon insan için 8. 073 kilometrekare yeterli olacaktır. Öte yandan Kıbrıs Adası 9.251 kilometrekare alan kaplar, o halde Kıbrıs Adası bütün insanların toplanabileceği bir alandan fazla alan kaplamaktadır. Bu arada dünya karaların toplam kapladığı alan 148. 600. 000 kilometrekaredir ([https:// www.webtekno.com](https://www.webtekno.com)), (Erişim tarihi 10 Mayıs 2025).

Kaynakça

- Ajl, M. (2022). *Halkın Yeşil Yeni Düzeni*. (çev. Eser Kömürcü). İstanbul: Ceylan Yayınları.
- Aksu, C. (2022). “Ekoloji Hareketi İçin Yenileme İhtiyacı”. *Polen Ekoloji Dergisi*. 7: 87-110.
- Angus, I. (2021). *Antroposen’le Yüzleşmek*. (Çev. Nuray Onuk). İstanbul: Marx-21.
- Asar, Ç. A. (2024). “Dünyadaki Tüm İnsanları Bir Araya Getirsek Ne Kadar Alan Kaplardı? Sonucun Bu Kadar Şaşırtıcı Olacağını Hesaplarken Biz De Bilmiyorduk!” Erişim Tarihi: 06.07.2025. <https://www.webtekno.com/tum-insanlari-bir-araya-getirsek-ne-kadar-alan-kaplar-h150187.html>
- Başkaya, F. (2024). <https://birikimdergisi.com/güncel/11810/sınırlı-bir-dünyada-sınırsız-büyüme-nereye>.
- Çımrın, F. K. (2015). “Bergama Köyü Hareketinin Dünü ve Bugünü”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. XIV/ 53: 310–317.
- Çoban, A. (2021). <https://www.polenekoloji.org/ekoloji-marsizm-ve-ekosozyalizm-yaklaşımları>
- Çoban, A. (2022). “İklim Krizinde Sermayenin Kaldırıcı Olarak Yeşil Dönüşüm”. *Siyasi Ekoloji* (der. Hakan Yurdanur). Ankara: İmge Kitabevi. 217–252.
- Filizer, F. Y. (2022). <https://www.polenekoloji.org/bazı-ekosozyalist-anlayışların-marksist-eleştirisini>
- Foster, J. B. (2019). “Tarihsel Perspektifte Marx’ın Çevrebilimi”. *Çağdaş Marksizm Seçkisi*. (Hzl. Bertell Ollman- Kevin B. Anderson). (Çev. Şükrü Alpagut). İstanbul: Yordam Kitap.
- Foster, J. B. vd. (2023). *Ekolojik Yarık*. (çev. Burçin Erdem). Ankara: Marx-21.
- Foster, J. B. ve Burkett, P. (2023). *Marx ve Yeryüzü*. (çev. İbrahim Erkol-Daniela Kızıldağ-Ezgi Ekşi). İstanbul: Ceylan Yayınları.

- Harvey, D. (2010). *Sermaye Muamması*. (çev. Sungur Savran). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Human Development Report (2007). New York: United Nations Development Programme.
- İdem, Ş. (2023). “Türkiye’de Ekoloji Mücadelesinin Seyir Defteri: Cumhuriyeti’in İlk Yüzyılı”. Erişim Tarihi: 05.07.2025. <https://www.gazeteduvar.com.tr/turkiyedeki-ekoloji-mucadelesinin-seyir-defteri-cumhuriyetin-ilk-yuzyili-haber-1639100>
- Köksal, T. G. (2023). “Kent-Kırımından Eko-Kırıma; Tüm Kırılımlara Karşı Bütünleşik Bir Mücadele”. *Sosyo Ekolojik Bir Toplum İçin Ne Yapmalı*. (der. Hakan Yurdanur). Ankara: İmge Kitabevi.
- Küçük, G., Dural, Betül, Y. (2022). “Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Yeşil Ekonomiye Geçiş: Enerji Senaryoları Üzerinden Bir Değerlendirme”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (1).
- Künar, A. (2002). *Donkişotlar Akkuyu’da: Anti Nükleer Hikayeler*. Ankara: Elektrik Mühendisleri Odası Yayınları.
- Luxemburg, R. (1986). *Sermaye Birikimi*. (çev. Tayfun Ertan). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Marx, K. (2018). *Grundrisse*. (çev. Sevan Nişanyan). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Mukul, İ. (2016). “Sinop Gerze Yaykıl Köyü Halkının Termik Santral Direnişi: Lan Dedim Bizi Öldürecek Misiniz?”. *Değişen Karadeniz’i Anlamak*. (hızl. Deniz Yıldırım-Evren Haspolat). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Oran, Ü. ve Ulu, O. (2020). “Türkiye’nin İlk Büyük Çevre Zaferi: Aliğa Termik Santrali”. Erişim tarihi: 03.07.2025. <https://yesilgazete.org/turkiyenin-ilk-buyuk-cevre-zaferi-aliaga-termik-santrali-fotograf-galeri/>
- Raworth, K. (2024). “What Does Progress Look Like On A Planet At Its Limit?” Erişim tarihi: 01.07.2025. <https://theguardian.com/what-does-progress-look-like-on-a-planet-at-its-limit>

Saito, K. (2023). *Antroposen 'de Marx*. (çev. Onur Orhangazi). Ankara: Ütopya Yayınevi.

UNDP, (2007). [https:// www.undp.org>publications>](https://www.undp.org/publications) 2007-0.

Wood, E. M. (2006). “Sivil Toplum Kavramının Kullanımları Ve Kötüye Kullanımı”. *Çağdaş Marksizm Seçkisi*. (Hzl. Bertell Ollman- Kevin B. Anderson). (Çev. Şükrü Alpagut). İstanbul: Yordam Kitap.

Yeşil Gazete, (2017). “Atmosferde Karbondioksit Yoğunluğunda Rekor Artış”
<https://yesilgazete.org/page/2990/?cat=-1>

Yurdanur, H. (2022). [Polenekoloji.org7ekolojik-mucadele-ve-orgutlenme/](https://www.polenekoloji.org/7ekolojik-mucadele-ve-orgutlenme/)

Yurdanur, H. (2023). “Gerçeğin Politikleşmesi”. *Sosyo Ekolojik Bir Toplum İçin Ne Yapmalı*. (der. Hakan Yurdanur). Ankara: İmge Kitabevi.

Yurtsever, H. (2011). *Kapitalizmin Sınırları ve Toplumsal Proletarya*. İstanbul: Yordam Kitap.